

Masculinitats al Magrib:

**La transició de la infància a l'edat adulta en
De la niñez, d'Abdelmajid Benyellun
i *L'Écrivain Public*, de Tahar Ben Jelloun.**

**Laura Llop Bru
Juny 2010**

**Directora del Treball Final: Doctora Mònica Rius
Construcció i Representació d'Identitats Culturals**

ÍNDIX

INTRODUCCIÓ.....	3
1. Presentació de les obres:.....	3
2. Halfaouine com a punt de sortida:.....	4
3. Títol:.....	5
4. Hipòtesi adoptada:.....	6
5. Raó de l'elecció:.....	7
METODOLOGIA EMPRADA.....	9
DESENVOLUPAMENT DEL TREBALL DE RECERCA.....	10
1. Existència i representació de dos mons clarament separats:.....	10
a) La divisió.....	10
b) Els espais que componen els dos mons.....	13
c) Importància dels espais sobre els personatges.....	17
2. La transició:.....	21
a) Què és la masculinitat? Com s'aconsegueix, com es representa?.....	21
b) L'Écrivain Public: la inserció en la societat.....	27
c) De la niñez: l'arribada al Marroc i la mort de la germana.....	29
3. Conseqüències de la delimitació i de la transició en els personatges:.....	34
a) L'Écrivain Public: fracàs emocional i amorós.....	34
b) De la niñez: malalties, refugi en la literatura, fugida cap Egipte.....	41
c) Altres conseqüències d'un món dividit.....	44
CONCLUSIONS.....	49
BIBLIOGRAFIA.....	51

INTRODUCCIÓ

1. Presentació de les obres:

Les obres centrals d'aquest treball són dues novel·les d'escriptors marroquins del segle XX, *L'Écrivain Public* de Tahar Ben Jelloun i *De la niñez* d'Abdelmajid Benyellun¹. L'obra *L'Écrivain Public* relata la història d'un nen malalt que té problemes per caminar. El protagonista viu en un món completament femení ja que a causa de la seva malaltia no pot sortir de casa. Està sempre amb la seva mare, i descriu el món de les dones, les seves converses, els balls, les reunions, etc. Es tracta d'un món tancat i vedat als homes, però gràcies a la malaltia i a la curta edat del protagonista, se li permet contemplar les dones en els seus moments de llibertat. Un cop superada la malaltia, quan el protagonista és més gran, ja no té lloc en l'espai femení. L'entrada en l'edat adulta i en el món dels homes comporta una sèrie de dificultats pel personatge, que es troba davant la impossibilitat de trobar l'equilibri en les seves relacions amb les dones. A més a més, també es problematitza la relació amb el seu pare i els seus orígens, amb la terra i la religió. El personatge sent la pressió de la necessitat d'esdevenir un "home" i de demostrar-ho a través de la virilitat, la sexualitat, el matrimoni, la descendència i la religió. El protagonista troba ajuda en l'escriptura, i s'hi refugia per superar les dificultats. Segons el pròleg, "Confessions du scribe", el protagonista va narrar la seva història a un escriba, i ell va ser qui va escriure la novel·la. De fet, aquesta professió encara existeix avui en dia al Marroc. El joc sobre els diferents nivells de narració i la importància de l'escriptura en l'obra expliquen el títol de la novel·la; l'escriptor públic és aparentment el narrador. L'estil de l'obra és molt poètic, i tot i que la majoria de la novel·la està escrita en primera persona, hi ha episodis narrats en tercera persona. En tot moment desconeixem el nom del protagonista, i només tenim una breu referència a les inicials D. T. en el pròleg.

La novel·la *De la niñez* recull les vivències, les experiències i les anècdotes de la infància d'un nen. L'obra està narrada de forma autobiogràfica, i els fets relatats tenen molt en comú amb la vida del mateix Abdelmajid Benyellun. Tot i així, com a *L'Écrivain Public* en cap moment se'ns diu el nom del personatge principal. El protagonista neix al Marroc però creix a Manchester, on viu fins als vuit anys, i després torna a Fes, d'on és la seva família. Durant la seva infància experimenta

---

¹ Faré servir la forma normalitzada francesa per referir-me a Tahar Ben Jelloun i mantindré la traducció espanyola de Benyellun per tal de distingir els dos autors.

grans canvis, s'ha d'adaptar a un món nou, ha d'aprendre a viure al Marroc, on hi ha una cultura i una societat molt diferents de la que ell coneixia a Anglaterra. El seu trasllat de Manchester a Fes i la mort de la seva germana, així com el desengany del primer amor i la passió que descobreix per la literatura, marquen la seva transició cap a l'edat adulta. Arrel d'aquests moments de transició el protagonista viu una etapa de malaltia i soledat. Quan el personatge principal arriba a Fes ni tant sols parla l'àrab, però al cap d'uns anys es converteix en un escriptor i marxa a Egipte per estudiar. El títol, *De la niñez*, està relacionat amb l'època de la vida del protagonista narrat a la novel·la. L'autor descriu l'etapa que ell considera que és la seva infància.

L'anàlisi de *De la niñez* es fa a través d'una traducció de l'àrab a l'espanyol de Salvador Peña Martín. Tot i així, en la nota del traductor es fa referència al tipus de traducció, deixant clara la intenció de ser fidel al text i de mantenir les expressions i l'ús de les paraules àrab. *De la niñez* és un llibre molt realista i descriptiu; a nivell formal no s'assembla a l'obra de Ben Jelloun, molt més poètica i vaga.

2. *Halfaouine* com a punt de sortida:

Tot i que aquest treball es centra en dues obres d'autors marroquins, el punt de sortida real és la pel·lícula tunisenca *Halfaouine* de Férid Boughedir. És en aquesta pel·lícula on va sorgir la idea d'analitzar una etapa de transició com és el procés de la infància a l'edat adulta. *Halfaouine*, doncs, va desencadenar la idea que va portar a l'obra de Tahar Ben Jelloun i posteriorment a la novel·la d'Abdelmajid Benyellun. Per bé que hagués estat extremadament interessant analitzar i comparar les tres obres per igual, *Halfaouine* es distancia massa de *De la niñez* i de *L'Écrivain Public*. En primer lloc, és una pel·lícula, no una novel·la, i a més a més està basada a Tunísia als anys 1990, mentre que les altres obres es centren al Marroc durant la primera meitat i l'inici de la segona meitat del segle XX.

Per totes aquestes raons no s'ha inclòs *Halfaouine* com a obra principal d'estudi. Tot i això, la pel·lícula és un document molt interessant i servirà de referència en algun punt concret del treball per exemplificar idees i conceptes importants. A més a més de *Halfaouine* també s'ha fet servir *Un été à La Goulette*, una altra pel·lícula de Férid Boughedir, com exemple en aquest estudi. Es tracta d'una pel·lícula que mostra la vida de tres adolescents a La Goulette, a Tunísia, durant l'estiu de 1966, just abans de la Guerra dels Sis Dies. Tot i que no es centra en la transició de la infància a l'edat adulta com ho fa *Halfaouine*, hi ha moments concrets que toquen el tema de manera

interessant. Malgrat les diferències, hi ha prou punts en comú per utilitzar *Halfaouine* i *Un été à La Goulette* com a obres de suport. No hem d'oblidar que Tunísia i el Marroc són països musulmans del nord d'Àfrica amb una influència colonial francesa i una cultura semblants.

En veure la pel·lícula, queda clar que *Halfaouine* representa clarament dos espais molt marcats, el de la dona i el de l'home, i que els nens viuen entre els dos espais, fent part del món reservat a les dones fins que arriben a l'edat adulta. La transició de la infància al món dels adults està molt marcada en aquesta pel·lícula, com també ho està en *L'Écrivain Public*. Es tracta doncs d'un tema interessant per aprofundir-hi. A aquestes dues obres se'ls va sumar *De la niñez*, d'Abdelmajid Benyellun, on l'autor recull experiències de la infantesa i de l'adolescència. D'aquesta manera va sorgir la idea de treballar sobre la transició de la infància a l'edat adulta al Magrib.

A *Halfaouine*, el món femení està representat a través d'un nen que viu el despertar de la seva sexualitat. Veiem la pèrdua de referències que viu quan se li prohibeix seguir amb la vida que havia portat fins al moment, quan feia part del món de les dones i podia entrar al *hammam*, per exemple. Ha de ser un home però no sap com aconseguir-ho. A *Halfaouine* no veiem el protagonista durant l'edat adulta, però tenim personatges de diferents edats, i veiem els exemples de diferents generacions.

3. Títol:

El títol del treball és molt ampli, “Masculinitats al Magrib”, tot i així, em centro en un punt molt concret de la masculinitat, la transició de la infància a l'edat adulta en dues novel·les. Així doncs, el subtítol de l'estudi estableix clarament quin és l'objectiu del treball i què s'analitzarà. Els estudis sobre masculinitat van sorgir després de l'aparició del feminisme, no com a resposta, sinó per profunditzar en la condició dels homes. Si les dones són producte d'una societat i un temps concret, els homes també ho són.

Com J.M. Armengol i Àngels Carabí afirmen al pròleg del llibre *Debating Masculinity*, tant la masculinitat com la feminitat són construccions socials que determinen el comportament de les dones i dels homes per igual: “the cultural construction of gender has determined not only women's behavior, but also men” (2008: 9). Així doncs, el concepte de la masculinitat depèn de cada societat en un context i un moment concrets. En aquest treball, analitzaré com afecta el concepte social de masculinitat durant el pas cap a l'edat adulta. Estudiaré com es representa la infància i aquesta transició en la vida de dos nens al Marroc del segle XX a través de les novel·les principals.

El terme “Magrib” podria no ser el més concret per referir-nos al context social de les obres;

el Magrib engloba el Marroc, Algèria i Tunísia (i fins i tot Mauritània i Líbia si parlem del Gran Magrib), per tant potser seria més correcte utilitzar només “Marroc”. Tot i així, tenint en compte la importància de *Halfaouine* en aquest treball i les similituds entre la història dels països del nord d'Àfrica – la colonització francesa, la importància de l'Islam – és més interessant fer servir un terme més general. És evident que la història d'Algèria difereix de la del Marroc i la de Tunísia a causa de la violenta descolonització, però les similituds entre Tunísia i Marroc, tant el procés de colonització, com les monarquies i l'occidentalització, fan que sigui important veure un territori comú.

4. Hipòtesi adoptada:

A través d'aquest treball analitzaré la transició de la infància a l'edat adulta que passen els protagonistes de les obres principals per comprovar si aquest procés els crea una sensació de pèrdua de referents i de malestar. També estudiaré les conseqüències d'aquesta transició per veure si els marca profundament i si determina la seva actitud adulta. La transició és un punt d'inflexió entre la infància i l'adolescència; a través de l'estudi de les obres comprovarem si es tracta d'un canvi que afecta per complet l'existència dels personatges i la seva vida com a adults o si, per al contrari, no és un fet rellevant.

El treball es centrarà en tres punts concrets per determinar la importància d'aquesta transició. Primer de tot, analitzaré la separació que existeix entre el món femení i el món masculí en un context social concret com és el Marroc del segle XX. Aquesta divisió entre espais és determinant a l'hora de veure les conseqüències d'esdevenir un “home” pels protagonistes. Després, veurem quins són els moments que marquen l'etapa de transició: l'inici del camí cap a l'edat adulta pot tenir un o més detonants. Així doncs, estudiaré els moments clau que determinen l'inici d'aquesta transició, si es tracta de fets externs o de canvis personals en els personatges. Finalment, analitzaré l'efecte de la transició en la vida dels personatges, com reaccionen i quines conseqüències de la història de la novel·la es poden relacionar amb aquest punt d'inflexió.

A través de l'estudi de la transició ens endinsarem en la visió tradicional de la masculinitat que els personatges han de seguir. Veurem quines són les exigències de ser un “home” i quin comportament tenen els protagonistes. Generalment, d'un home s'esperen un seguit de característiques concretes: han de ser assertius, forts, i no s'han de deixar dominar per les dones. També estudiaré la idea de ritus de passatge de la infància a l'edat adulta que trobem en les societats on la diferència entre gèneres està molt marcada. Com afirma David Gilmore a “Cultures of Masculinity”, en el llibre *Debating Masculinity*, el codi de la masculinitat està present a un gran

nombre de cultures. La idea de la superioritat dels homes sobre les dones crea la necessitat de demostrar la masculinitat, moltes vegades a través de l'oposició entre la idea d'home i la de dona. És així com trobem tests socials per decidir si els nens esdevenen homes “de veritat” (Gilmore, 2008: 31).

Si bé la transició no és el tema central a les novel·les de Ben Jelloun i Benyellun, en totes dues trobem que aquest moment influència els personatges d'alguna manera. En aquest treball em centraré en la importància de l'etapa de transició que viuen els protagonistes.

5. Raó de l'elecció:

És cert que es podrien haver triat moltes obres en les quals analitzar la transició de la infància a l'edat adulta. La importància de la divisió dels mons femenins i masculins i la idea de ritus de passatge són temes recurrents a moltes novel·les. La raó per la qual vaig triar l'obra de Tahar Ben Jelloun és perquè *L'Écrivain Public* és una novel·la que conec bé, i la vaig relacionar ràpidament amb allò que *Halfaouine* presenta. A més a més, l'autor és un escriptor reconegut, guanyador del Prix Goncourt i amb una obra molt àmplia. En el cas de Benyellun, es tracta d'un dels primers marroquins a escriure en llengua àrab i és un escriptor molt important al seu país. La seva novel·la autobiogràfica guarda moltes similituds amb *L'Écrivain Public*, i per això vaig decidir comparar-les.

En els dos llibres, narrats en primera persona i de forma autobiogràfica desconexem el nom dels protagonistes i ells no saben el dia del seu naixement. Les històries comencen quan els protagonistes són petits i som testimonis de com es fan grans. Els dos tenen el mateix origen, són marroquins de Fes, i els dos experimenten l'exili d'una forma o una altra; són immigrants, un va de Manchester al Marroc i l'altre va del Marroc a França, a París. A més a més, la seva relació amb les llengües també és interessant. A *L'Écrivain Public*, la llengua mare del protagonista és l'àrab, però escriu en francès. Al llibre de Benyellun, la primera llengua és l'anglès, però acaba escrivint en àrab. Finalment, pels dos personatges la literatura i l'escriptura es converteixen en el centre de les seves vides. Així com a *Halfaouine* la transició és central, en les novel·les no ho és; els personatges creixen, evolucionen, i som conscients del marc polític, temporal i social. Per això *Halfaouine* és un exemple perfecte de la transició i serveix d'inspiració en el treball.

Les similituds entre Ben Jelloun i Benyellun, més enllà dels seus noms, també són interessants. Com els personatges dels seus llibres, són de la ciutat de Fes, i són escriptors nord-

africans reconeguts. A més a més, tenen implicacions polítiques i socials i són figures importants en el seu país. Abdelmajid Benyellun (1919-1981) era novel·lista i periodista, i com el seu personatge a *De la niñez (Fi at-Tufula)*, va realitzar els seus estudis a Egipte. També va emigrar a Manchester quan tenia un any i va tornar al Marroc amb 10 anys. Va ser ambaixador del seu país i una figura important de la independència del Marroc. Tot i que és un autor molt important per la literatura marroquí, encara no ha estat estudiat en profunditat². La seva obra *De la niñez* podria considerar-se autobiogràfica, però no sabem fins a quin punt allò que l'autor descriu és real o una invenció. En el capítol final de la novel·la, Benyellun diu clarament que algun dels personatges dels que ens ha parlat són ficticis (365)³.

Tahar Ben Jelloun (1944) és un escriptor marroquí en llengua francesa molt important. De fet, és l'autor francòfon més traduït. Després de treballar com a professor de filosofia al Marroc, es va mudar a França, on resideix avui en dia. És un personatge públic que col·labora amb diaris i que ha treballat per superar els prejudicis que existeixen contra l'Islam i en el racisme a través de les obres didàctiques *L'Islam expliqué aux enfants* (2002) i *Le Racisme expliqué à ma fille* (1997). A més a més, com comenta Lahoucine Ouzgane al seu article "Masculinity as Virility in Tahar Ben Jelloun's Work", Ben Jelloun és un dels escriptors més importants del Marroc. Ouzgane afirma que és l'autor contemporani francòfon més prolífic del nord d'Àfrica: "With more than twenty novels, two plays, and three poetry collections produced in the last thirty years, Ben Jelloun is undoubtedly the most prolific contemporary francophone North African writer." (1997: 2)

Si bé és cert que existeixen diferències entre les dues obres – s'han escrit en moments diferents, el tipus d'exili que viuen els personatges no és igual i la llengua d'escriptura de les novel·les no és la mateixa – les similituds són prou importants com perquè sigui interessant comparar les dues obres, ja que ens donen l'oportunitat de veure el mateix procés des de dues perspectives diferents. A més a més, com s'estableix al subtítol, el treball es centra en l'estudi d'un element molt concret d'aquestes obres, la transició de la infància a l'edat adulta.

---

2 Es pot trobar més informació sobre Abdelmajid Benyellun a: Jay, Salim. *Dictionnaire des écrivains marocains*. Casablanca: Eddif, 2005: 75-78.

3 Per a més informació sobre el gènere autobiogràfic i les autobiografies al Magrib i a la novel·la marroquí moderna es poden consultar:

Allush, S. "al-Z:âhira al-Ût:ûbiyugrâfiyya bi-l-riwâya fi l-Magrib al-'arabî". *Aqlâm* 9, 1979.

Amarti, Sa. "al-Sîra la-dhâtiyya fi l-adab al-magribî al-h:adîth". *Al-'Alam Al-Thaqâfi* Nov 8, 1991.

Aqdad, M. "Riwâ iyya al-sîra al-dhâtiyya fi l-adab al-magribî al-h:adîth". *Alâmât* 8:49-56.

Bahrawi, H. "Ansâq al-mîthâq al-ût:ûbiyügrâfi. al-sîra al-dhâtiyya fi l-Magrib namûdhadj". *Afâq* 3/4, 1984: 39-47.

Benyellun, Abdelmajid. "A Moroccan in Manchester". *Banipal* 5, 1999 :48-9.

Chau, Abdelkâder. *Al-Kitâba wa al-wudjûd: Al-sîra al-dhâtiyya fi al-Magrib*. Casablanca: Afriqiyâ al- Sharq, 1999.

Rodríguez, Francisco. "El género autobiográfico y la construcción del sujeto autorreferencial". *Filología y Lingüística* XXVI(2): 9-24, 2000.

METODOLOGIA EMPRADA

Evidentment podem trobar un gran nombre de documents bibliogràfics sobre masculinitats en contextos musulmans. He buscat bibliografia general sobre l'Islam, les masculinitats i el Marroc, però he preferit centrar-me en el tema concret d'estudi. Així doncs, he citat només els punts de la bibliografia més concrets i que tenen una relació més estreta amb la transició de la infància a l'edat adulta i les exigències de la masculinitat durant aquesta etapa. L'estudi de la masculinitat en un context musulmà al nord de l'Àfrica és molt ampli i profund, és per això que només he citat allò que era necessari i tenia un interès pel treball.

Aquest treball està centrat específicament en l'estudi i l'anàlisi de les obres principals. A través dels exemples que trobem a les novel·les podem analitzar com es manifesta la transició cap a l'edat adulta i quines conseqüències té pels personatges. A més a més, tots els punts d'interès estan confrontats amb documents bibliogràfics relacionats amb les masculinitats (ritus de passatge a l'edat adulta i antropologia), crítica literària i el Magrib (masculinitats i Islam).

Les obres de suport més importants en el treball, deixant de banda les referències bibliogràfiques, són les pel·lícules de Férid Boughedir *Un été à La Goulette* i *Halfaouine*. Són obres molt interessants i útils, i serveixen per exemplificar visualment i cinematogràficament allò que veiem en les obres centrals.

DESENVOLUPAMENT DEL TREBALL DE RECERCA

1. Existència i representació de dos mons clarament separats:

Un dels elements més recurrents i més ben representats a les obres és la separació que existeix entre el món femení i el món masculí. Els espais apareixen clarament dividits i estan sempre relacionats amb llocs concrets, com els *hammams* i els terrats, on trobem normalment les dones, i els espais exteriors on els homes es reuneixen. Aquests espais són importants perquè tenen una influència sobre els personatges i sobre el seu comportament. La delimitació dels espais no està solament relacionat amb aquestes obres, sinó que és un tema recurrent en la literatura i el cinema del món àrab ja que representa la realitat de l'entorn. En aquesta secció em centraré en la divisió dels espais, en com es representa aquesta divisió i finalment en com afecta els personatges i les conseqüències que té en les seves vides.

a) La divisió

En la novel·la *L'Écrivain Public*, el personatge principal és un nen malalt que no es pot moure de casa, està inevitablement confinat a l'esfera femenina: “Enfant malade, je rêvais de la vie” (13). Com és habitual en les cases tradicionals del Marroc, el personatge no té habitació pròpia, i per tant comparteix l'espai amb la seva mare. Ella, mentre renta i cuina, parla amb el seu fill, establint així una relació forta i intensa. La mare, per demostrar el seu afecte, es dirigeix al seu fill amb noms àrabs típicament femenins i que s'utilitzen normalment per dirigir-se a les dones, com “lumière de mes yeux”, “mon petit foie”, “ma gazelle à moi” (13), però a ell no li agrada:

“Même malade et voué à une lente agonie, une sorte de disparition étalée dans le temps, je ne voulais pas être confondu avec une fille, surtout qu'à l'époque – je devais avoir quatre ou cinq ans – le sexe féminin n'avait pas beaucoup de secret pour moi, je le considérais comme quelque chose de désirable et de prohibé, là où se réalise le péché, et ce que Dieu et la famille m'interdisaient m'attirait, car je n'avais plus rien à perdre” (13)

També veiem aquí com el sexe femení està lligat al pecat, com un nen de quatre o cinc anys ja és conscient d'aquesta relació i per tant vol evitar qualsevol terme que l'iguali a una dona. De fet, quan

el protagonista supera la seva malaltia i pot anar a l'escola, veiem que tots els insults entre els nens estan relacionats amb la sexualitat i el sexe femení: “le vagin de ta mère, le livre ouvert de ta tante, la religion du cul de ta soeur, le donneur, le vendeur de son cul...” (32). Així doncs, les ofenses estan sempre dirigides cap a les dones de la família.

Durant aquesta etapa en què el protagonista està intensament lligat al món femení, es representa la seva mare com una abella, petita, incansable i treballadora. (16). Ell, malalt i presoner de la casa, s'asseu al seu racó i es converteix en un espectador passiu de la vida de la mare mentre juga amb la seva imaginació: “Ainsi de quatre à sept ans je n'ai fait que regarder” (16). En aquest espai femení com és la casa, altres dones, veïnes i amigues, passen el temps de visita, i parlen lliurement, sense la presència dels homes: “Des femmes, des tantes ou amies de ma mère, venaient passer le temps. Elles parlaient beaucoup, avec une liberté surprenante” (16). És així com el protagonista es converteix en testimoni invisible del món femení. Gràcies a la seva curta edat i a la seva malaltia, ell es troba en una espècie de llimbs entre els dos mons, i se li permet veure les dones durant els seus moments de llibertat. El seu estat especial és encara més evident quan veiem el comportament d'altres homes en la mateixa situació. A la pàgina 28, arriba un home que es tapa la cara amb la gel·laba per no veure les dones dels altres homes i demostrar així el seu respecte. Amb l'arribada d'aquest ésser estrany a l'entorn femení s'acaba la llibertat a la casa. Es tracta encara del mateix espai físic, però ja no hi ha el mateix ambient. Durant un enterrament, per exemple, les dones ploren mentre els homes posen ordre (36), i després les dones es queden a casa per plorar el mort, recloses en el seu espai, mentre els homes porten el cadàver cap al cementiri (38). El narrador és doncs un observador extern d'aquesta divisió constant.

A l'obra *De la niñez* també som conscients d'aquesta divisió entre el món de les dones i el món dels homes. Quan el protagonista és petit i viu a Manchester, la seva família té relació amb altres immigrants marroquins. Quan aquests amics venen a casa del protagonista de visita, ell ràpidament s'adona que són diferents dels anglesos, sobretot perquè fan més soroll (39). En aquesta novel·la trobem doncs una doble divisió, ja que a part de la diferència entre el món de les dones i el dels homes, també trobem la divisió cultural entre marroquins i anglesos. El protagonista troba que en el món masculí marroquí tot és exagerat i desmesurat, des del riure i el soroll fins a la serietat. És tot el contrari del comportament dels anglesos, on totes les reaccions són controlades i mesurades. Com que el narrador és un nen, la seva visió de la immigració és molt infantil i idíl·lica, ens descriu situacions còmiques (44) i ens presenta els immigrants com éssers estrambòtics que criden l'atenció però que es fan estimar (43).

Les dones que venen a visitar la seva dida parlen, criden, riuen i fan bromes, i tot i que ell no

entén l'àrab, es troba a gust entre elles: “No entendía ni una palabra de lo que aquellas mujeres decían y me admiraba la ropa que llevaban en casa, sobre todo por sus hechuras, pero al mismo tiempo me sentía extrañamente confiado entre ellas, pues apreciaba con facilidad la pureza de sus intenciones cuando bromeaban conmigo” (39). L'únic que li fa por són les dones de pell negra, ja que li recorden inevitablement els monstres de les històries que li expliquen⁴. A l'inici de la història ell tan sols és un nen petit, per això tot el que ens explica és des del punt de vista d'un infant. Tot i així, ell ja és conscient de la gran divisió que es crea entre els homes i les dones marroquins:

“Pero había una cosa en concreto que me llenaba de estupor y para la que no encontraba motivo: la separación entre hombres y mujeres, que hacía pensar en una hostilidad tal entre ambos sexos que ni la sangre llegaría a borrarla, y que, sin embargo, se desvanecía cuando una de ellas estaba con su marido. ¿Cuál podía ser, pues, la razón de que hombres y mujeres no se juntaran? Había observado en más de una ocasión que si, al entrar una de ellas en una habitación que creía vacía, veía un hombre, salía de inmediato, ruborizándose, a veces incluso soltando un grito, y, no contenta con eso, se metía corriendo en otra habitación y allí se encerraba” (40)

Com nen, ell està entre els dons mons i pot passar fàcilment del saló on els homes parlen a la cuina on es reuneixen totes les dones. Per ell, tot aquest estrany comportament és com un joc de fet i amagar que descriu com un joc etern: “No se me ocurrió que lo que presenciaba era el juego del escondite en el que estaban empeñados los dos sexos, [...] puesto que mi mente era demasiado joven para imaginar que toda una nación podía seguir practicando ese juego eterno” (40). El protagonista s'adona de la gran divisió entre homes i dones, i més d'una vegada es troba en el món femení, com quan la seva germana és a l'hospital perquè està molt malalta, i el pare va a visitar la germana mentre la dida i les seves amigues es reuneixen a casa per esperar els resultats de l'operació. Totes les dones, les amigues marroquines, les veïnes i les noies de la família Paternos, són dins la casa del protagonista, en un rol passiu d'espera mentre el pare s'està amb la germana i els metges (98). Com que viu a Manchester i és de família marroquina, el protagonista és capaç de veure les diferències entre cultures. Compara una amiga anglesa d'origen grec de la família, l'Angie Paternos, amb les dones marroquines, perquè tot i que les troba boniques a totes, creu que és una llàstima que les marroquines es tapin amb vels i que no s'arreglin com les dones angleses, ja que per culpa d'això no se les veu tant maques.

Quan el protagonista va al Marroc, és conscient de la diferència entre els homes i les dones i

---

4 Per a més informació sobre el racisme a l'Islam es pot consultar: Lewis, Bernard. *Race and Color in Islam*. New York, Evanston, San Francisco, London: Harper Torchbooks. Harper and Row, Publishers, 1971.

de la divisió que existeix allà. Quan torna del seu viatge explica tot allò que ha vist als seus amics de Manchester. Com a nen, la seva visió del Marroc és utòpica, i ho descriu tot com si parlés d'un món màgic. Quan descriu una boda veiem com es representa la divisió del món femení i del masculí, ja que les dones no es barregen amb els homes, i segueixen la celebració des d'un espai diferent, apartat de l'espai des homes: “Desde el piso de arriba se asomaban, en gran número, las mujeres, para escuchar la música y el canto que ejecutaba la banda” (120). Aquí les dones escolten la música des del pis de dalt, mentre els homes ballen i toquen a baix. Aquesta divisió durant les celebracions apareix també de forma molt evident a *Halfaouine*, a la festa de la circumcisió del germà petit. En aquesta festa les dones ballen i fan broma dins d'una habitació mentre els homes estan al pati interior de la casa, cantant i celebrant la circumcisió. És interessant veure com els espais estan físicament separats i com cada grup segueix les seues propis rituals de celebració. A més a més, a la descripció de la boda de *De la niñez* les dones estan presentades com un tot. El relat del protagonista ens dóna una sensació de massa, de cos difuminat, com si un grup de dones fos una unitat amb vida pròpia en la qual no hi ha individus: “un grupo de mujeres” “bajan las mujeres” (121). El personatge principal també es torna a fixar en el fet que les dones viuen per separat dels homes, i que en lloc d'arreglar-se per sortir al carrer, com fan les angleses, elles es desarreglen:

“Y, ¿pensáis que allí las mujeres se arreglan para ir a la calle y descuidan su aspecto cuando están en casa, como ocurre aquí? Pues es al revés: en sus casas están muy guapas, y, para salir a la calle, se afean de modo sorprendente, pues se envuelven en un velo blanco desde la cabeza hasta los pies para que no se les vea nada, mientras que en sus casas llevan unos preciosos vestidos bordados y, además, son unas maestras en el adorno de sus personas.” (126)

Des de les descripcions infantils i innocents podem entendre la imatge que té el protagonista de la vida al Marroc, i del comportament entre homes i dones. Si bé ell percep les diferències existents entre els gèneres, no pot comprendre la divisió física que es crea. Quan el protagonista es muda al Marroc s'acostuma a l'estil de vida i ja no es mostra sorprès davant aquesta divisió.

b) Els espais que componen els dos mons

Els dos mons dividits que apareixen a les novel·les i que són tan recurrents a la literatura i el cinema marroquins estan sempre relacionats amb espais molt concrets de la vida quotidiana dels

personatges. En el cas de les dones, sempre estan relacionades amb el món domèstic, la casa, la cuina, etc. Quan es troben en aquests espais sense la presència masculina, les dones s'alliberen i parlen amb naturalitat i sinceritat de tot el que senten i pensen. A *L'Écrivain Public*, per exemple, les dones es reuneixen a casa seva i parlen de les seves insatisfaccions sexuals, dels seus somnis, amb tota llibertat (17). El personatge principal es troba immers en aquest món femení, escolta les seves converses i aprèn a desitjar aquelles dones que se li presenten amb llibertat, obertes i relaxades. En aquest ambient protegit, les dones es transformen i actuen d'una forma completament diferent de quan estan en presència dels seus marits o d'altres homes. Una de les dones fins i tot entra en un joc amb el nen i deixa que ell li toqui el pubis (20). Aquesta situació marca el protagonista, que per la nit s'imagina que s'escapa amb aquesta dona, i té pensaments sexuals. La malaltia del personatge i la seva curta edat fa que sigui acceptat en aquest món, i així és com es converteix en testimoni del comportament lliure de les dones, de com obliden els silencis imposats pels homes (24). L'absència dels marits fa que les dones reclamin l'espai per elles. S'alliberen, ballen, fan veure que una és l'home i l'altre la dona. Es crea un joc entre elles on tot és permès, es poden tocar i riure. És un món que es deixa veure quan va caient la nit, al vespre, quan els homes no hi són (25). Aquesta diferència encara s'accentua més quan els homes ocupen aquest espai femení. Quan els homes venen a dinar, les dones estan enfeinades a la cuina, i el nen s'imagina els marits fent l'amor amb les seves dones i conclou que no se les mereixen (26-27).

Aquesta situació està clarament representada a les pel·lícules de Boughedir *Un été à La Goulette* i *Halfaouine*. A la primera, seguim la vida de tres amigues a La Goulette, a Tunísia. Són adolescents i de religions diferents – una és musulmana, l'altre és catòlica i la tercera és jueva –, però viuen en el mateix context social. Hi ha una escena on veiem clarament les tres amigues alliberades dels seus pares, al terrat de casa seva. Aquell és un espai propi, on elles es despullen i es mullen amb l'ajuda d'una mànega. El que no saben és que uns nois s'aprofiten de la situació i les observen d'amagat, trencant així la privacitat de l'ambient femení. En el cas de *Halfaouine* també som testimonis de com les dones reclamen el seu espai en l'absència masculina. En una escena concreta veiem com les dones estan assegudes a la terrassa, preparant el menjar per la circumcisió del fill. Es tracta d'un grup gran, i les dones estan contentes, canten i ballen, i comencen a improvisar una cançó amb connotacions sexuals, comparant la fruita i la verdura amb els membres sexuals masculins. Fan broma fins que l'arribada del marit fa que s'acabi aquest moment de llibertat. En els dos exemples de Boughedir veiem com les terrasses són espais marcadament femenins, on les dones poden comportar-se amb llibertat.

Abdelmajid Benyellun també ens descriu exemples d'aquests espais reclamats per les dones en l'absència dels homes de la família. L'autor dedica un capítol de la novel·la als espais i als comportaments masculins i femenins. Segons ell, la dona és la que s'ha de fer càrrec del món domèstic, i per això se'l fa seu:

“En torno a la niña cae, desde su más tierna edad, un telón de hierro; luego otros le escogen un marido al que ella ni ha visto, y enseguida, así que ha entrado en su nueva vida, le imponen las pesadas cargas de los quehaceres domésticos. A pesar de todo, ella se las arregla para encontrar una salida hacia el aire libre y procurarse el movimiento y el cambio necesarios para conseguir aliviar su fardo, o incluso para olvidarse de él.

De ese modo, siempre ha podido mantener en su casa unas tradiciones en virtud de las cuales tal asunto o tal otro es de su exclusiva incumbencia, evitando así que los hombres se entrometan. De ahí que los varones tengan vedado el acceso a una zona completa de la casa: la azotea, considerada dominio femenino. Y de ahí que el hombre no pueda ni acercarse a la mujer en ese juego del escondite que, a lo largo de los siglos, ha venido desarrollándose entre los dos sexos en este país” (263)

Aquí els terrats apareixen un cop més com els espais femenins per excel·lència. Els dos sexes segueixen aquest joc que ell anomena “fet i amagar”, en què s'escapen els uns dels altres seguint unes regles no escrites. Així doncs, les dones s'arreglen i es preparen per pujar als terrats, on es troben les unes amb les altres. Allà es dediquen a fer safareig, a criticar i a parlar amb tota llibertat. Segons ens explica el narrador, les dones fins i tot han desenvolupat un llenguatge amb els mocadors, i han après a fer-se senyals i a desxifrar allò que diuen els missatges de terrat a terrat (266). L'autor representa converses entre dones, i és per això que ens podem imaginar que de nen les ha sentides i ha estat present en aquest món reclamat per les dones, en el qual se li permetia entrar gràcies a la seva curta edat. Tot i així, ell és conscient que aquest món està fortament vetat pels homes, i que els resulta completament desconegut: “desconocidas para los hombres” (266).

L'altre espai on les dones poden actuar amb llibertat són els *hammams*, els banys públics, que divideixen estrictament l'espai dels homes del de les dones: “Además de las azoteas, las mujeres del barrio disponían de un lugar donde reunirse a sus anchas varias veces al mes. Y me refiero al hammam, que despertaba en mí tanto interés como el mundo de las azoteas” (266). És habitual que els nens vagin als *hammams* amb les seves mares fins una certa edat, quan ja són prou grans com per anar al *hammam* amb els homes: “Aunque yo frecuentaba el mundo femenino de las terrazas, lo cierto es que sólo una vez penetré en el hammam durante las horas reservadas a las mujeres, inmediatamente después de volver de Inglaterra” (267). De fet, aquesta permissivitat amb

els nens als *hammams* comporta un problema pel protagonista de la pel·lícula *Halfaouine*. Arribat gairebé a l'adolescència, el personatge veu els banys com la possibilitat d'espionar les dones en un moment íntim i després comentar allò que veu amb els seus amics. Com afirma Said Graioud a l'article "Communication and the social production of space: the hammam, the public sphere and the Moroccan women", el moment en què es prohibeix l'entrada al *hammam* a un nen marca la transició del món de la infància al món adult de la comunitat masculina: "In Morocco, Algeria and Tunisia, the ritual of transition from childhood (for instance, women's world) to the realm of male community is effected at the time the boy is banned from the women's hammam" (2004: 104). A la pel·lícula és molt evident com la mirada del protagonista envers les dones canvia, com es fa gran i passa de fer part del món femení al món masculí. El *hammam* és doncs un espai femení per excel·lència, el lloc on les dones van a passar les tardes. Estan hores i hores rentant-se i ensabonant-se, però sobretot conversant desenfrenadament. Els banys públics permeten a les dones reunir-se i fer safareig; és un lloc social de trobada lliure d'homes: "In the hammam, women meet to exchange information, chat and celebrate their femininity away from the gaze of men" (Graioud, 2004: 105). Quan surten dels *hammams* les dones tenen nous temes per xafardejar que expliquen als seus marits un cop a casa, però segons Benyellun, els marits tenen altres coses en què pensar, ja que ells pertanyen a un altre món, el masculí (269). Tot i així, a elles no els fa res que els seus marits no les escoltin; són éssers amb caràcters forts i opinions clares, com podem veure en un moment concret quan una dona opina obertament davant del seu home sobre la situació d'injustícia en què es troben les dones venudes per casar-se amb homes més grans que elles (270). Hi ha doncs una crítica clara de la situació de la dona feta per les dones.

Els exemples que ens donen els autors sobre el món femení ens mostren que ells han estat testimonis d'aquest món exclusiu i tancat. Gràcies a la seva curta edat, els nens són neutrals i poden endinsar-se en els dos mons, el masculí i el femení, ja que quan són petits és sempre feina de la mare fer-se càrrec d'ells. No seria el mateix en el cas de les nenes, elles viuen sempre en el món de les dones i no coneixen mai el món reservat exclusivament als homes. La neutralitat dels nens és ben sabuda per tothom, com veiem a *De la niñez* quan el protagonista ha de canviar-se de casa i ell i la seva família van a viure amb una dona vídua i el seu fill. En aquella casa, el pare i el germà gran del personatge entren com si fossin estranys, es tapen la cara i no miren la vídua ja que és de mala educació mirar una dona a casa seva si no és de la seva família. Al protagonista, la seva curta edat li dóna dret a veure la cara de la dona, se l'admet clarament en el món femení quan la vídua li diu: "tú puedes ir sin cubrirte la cara, que aún eres muchacho" (232).

c) Importància dels espais sobre els personatges

És evident que la divisió dels espais masculins i femenins té una gran importància i està àmpliament descrita a les novel·les. Aquesta dicotomia present en el context de les obres té inevitablement una influència sobre els protagonistes i altres personatges masculins. En la novel·la *L'Écrivain Public* de Ben Jelloun la divisió dels dos mons i les seves conseqüències afecten el protagonista així com la relació amb el seu pare i la seva mare. La relació que estableix amb la seva mare fa que, un cop adult, es posicioni i la defensi davant de la figura patriarcal del seu pare: “Avec ton père tu ne parles pas. Tu cries. Tu lui reproches son manque de tendresse pour ta mère, et en même temps tu as des marques de respect à son égard: tu lui baisses la main; tu ne fumes pas devant lui; tu t'inquiètes sérieusement pour sa santé. Il t'arrive de rire avec lui. Tu te sens traqué par son égard, gêné par ses gestes d'homme miné par la nostalgie de Fès.” (62). Evidentment el posicionament del protagonista a favor de la mare afecta la relació que té amb el seu pare i, inevitablement, fa que refusi identificar-se amb la figura paterna. Podem observar aquest efecte quan el protagonista veu unes fotos on surt amb el seu pare i amb la seva mare i les descriu. A la primera foto apareix ell amb la seva mare, i a la foto surt serè i tranquil. D'altra banda, a la segona foto apareix amb el seu pare, i el protagonista està tens “D'une photo à l'autre, tu as réussi à enjamber la mer. D'une présence sereine, un peu complice, tu es passé à une transparence figée” (63). És evident doncs que la relació que ha establert el noi amb el seu pare és tensa, no hi ha complicitat ni comprensió entre ells. Ha estat massa a prop de la seva mare, ha vist el comportament de les dones quan estan soles i això fa que no entengui certs comportaments masculins. La relació pare-fill està afectada per les experiències del protagonista i s'ha creat un forat insalvable entre tots dos.

És cap al final de la novel·la quan el protagonista ens parla del seu pare i de la vida que ha portat:

“Dans cette maison isolée de tout, j'espère parvenir un jour à m'asseoir autour d'une table et à parler avec mon père. Je le vois, vêtu de blanc, assis de biais sur le fauteuil, ou même croisant les jambes et s'appuyant sur un oreiller, ses doigts, de joie ou d'impatience, pianotent sur la table. Il sera calme, paisible, serein et même heureux. Moi, je lui ferai du thé, je ne lui recommanderai pas de se soigner, je ne l'obligerai pas à prendre ses médicaments contre l'asthme et la bronchite chronique. Je serai attentif et aimant. J'essaierai d'être amical et je lui demanderai de me parler.” (153)

El protagonista s'imagina amb el seu pare, com un bon fill, escoltant les seves històries. A poc a poc, el narrador ens descriu les experiències que ha viscut el pare, com va haver de deixar la seva família i com va acabar lluitant a la guerra del Rif. També descobrim que la mare del protagonista és, de fet, la segona dona del pare. Ell ja s'havia casat abans amb una dona que no li va donar cap fill. Desesperat, el pare va repudiar la primera dona per casar-se amb la mare del personatge principal. Irònicament, la primera dona es va tornar a casar amb un altre home i va tenir tretze fills. Segons l'estudi "Sexuality in Morocco: Women's Sexologist's point of view" realitzat per S. Berrada, N. Kadri i K. Mchichi Alami, una parella que no pot tenir fills es considera una tragèdia perquè la dona és habitualment vista com la causa de l'esterilitat, i als homes se'ls permet casar-se de nou per aquesta raó (2010: 21). Els fills són molt importants en una societat com la magribina, estableixen l'estatus social d'una família. A més a més, com afirma Camille Lacoste-Dujardin al seu article "La maternité en Islam", l'única forma de reconeixement social que rep una dona és a través de la maternitat: "Cette célébration maternelle évoque même un véritable culte de la maternité, puisqu'une femme n'a guère de statut reconnu qu'en tant que mère" (2008: 15). El fet que la primera dona no donés cap fill al pare i que després en tingués tretze pot ser motiu de ridícul i de burla per ell ja que es podria entendre que en el fons és ell qui no va poder donar els fills. Després de conèixer la història del pare veiem com el protagonista s'obliga a ser fred amb ell, a no demostrar-li el seu amor: "Je baisse les yeux, par orgueil ou par pudeur, je ne lui montre rien de mes sentiments; je ne manifeste pas ma tendresse, je tais cet amour et je m'en veux"(158-159). Als ulls del pare, el protagonista no és del tot un home, és un "homme incomplet" (181) perquè no es casa i no té fills. Pel pare, no formar una família és una derrota.

El personatge principal de *De la niñez* també està influenciat per la divisió dels espais masculins i femenins, i això queda marcat en la relació que estableix amb altres homes de la seva família, com el seu pare i el seu avi. Sempre hi ha una distància quan el narrador parla del seu pare i del seu avi. El protagonista mostra respecte envers les dues figures masculines, sempre veiem l'orgull que sent per ells. D'alguna manera, se'ns presenta l'avi i el pare com a homes idealitzats; es parla molt de les seves virtuts – la serietat, la presència, la força... – i quan cometen algun error, el protagonista no els el retreu. Sabem que el pare va deixar els fills de la seva primera dona al Marroc, però això no sembla molestar al personatge principal. La relació que té amb el pare i l'avi és d'amor, però no és propera. El protagonista coneix el seu avi patern en el seu primer viatge des d'Anglaterra al Marroc, quan té uns 7 anys. Des del primer moment, l'avi és descrit com un home venerable, savi i respectat. Sempre se'l presenta com una persona honesta i franca, que diu allò que pensa. Tots senten admiració per l'avi, i ell tracta a tots els membres de la seva família com si fossin

nens, inclòs els fills més grans, perquè la seva edat i experiència fa que tots li semblin infants (216). El nom de l'avi és Ahmed (217), és un dels pocs noms propis que apareixen a la novel·la i això li atorga una consideració especial. Aquest personatge està sempre relacionat amb l'hort, el seu espai privat, ja que és on passa els seus dies i cuida les seves plantes i arbres fruiters (217). El protagonista és admès en l'espai personal de l'avi, és un dels privilegiats que el pot visitar a dins del jardí, i descriu l'indret com un lloc semblant al paradís⁵, amb totes les fruites, les verdures i els colors: “En el huerto crecían árboles frutales tan variados que no había especie del país que allí no se encontrara, en una selección de ejemplares que garantizaba la mejor y la más generosa cosecha” (218). La mort de l'avi també ocupa un espai important a la novel·la, ja que tot i que sembla a punt de morir, ell aguanta l'agonia i el dolor durant dos mesos. Les últimes setmanes les passa cridant, i aquests crits són interpretats com una lluita que demostra la valentia i la força del personatge que es nega a morir:

“Sin embargo, mi abuelo, que tan dura lucha había mantenido con la vida durante largos años, no iba a abandonarla sin resistencia... Y, si bien se trataba de un hombre mayor y debilitado por la enfermedad y por la ineficacia de los remedios que en él se ensayaron, nada de todo eso podría arrebatarme ni una mínima parte del vigor con que resistió, incluso en el momento de afrontar su destino más cierto. [...] Pasaron, pues, los días y las semanas, y me convencí de que mi pobre abuelo, aun desahuciado, estaba empeñado en mantener su batalla perdida con la muerte, en un gesto de definitiva desesperación.”(285)

Segons el narrador, si algú en el món hagués estat capaç de resistir i vèncer la mort, hagués estat ell. El respecte que li té la gent del veïnat el converteix en “el patriarca del barrio” (287). A més a més, la devoció que sent per l'avi fa que el vegi gairebé com un sant: “no me resultó difícil entender que era la agonía de mi abuelo la que había hecho de nuestro hogar una *kaaba* a la que habían afluido todas aquellas personas” (288).

Després de la mort de l'avi, el protagonista se sent confortat per veure el seu pare plorant, ja que això el converteix en un home emocionat, enlloc d'indiferent: “Me sentí, al mismo tiempo, confortado por ver llorar a mi padre: había pasado mucho tiempo desde la última vez que vi lágrimas en sus ojos” (289). De fet, allò que podria aparèixer com una debilitat als ulls d'occidentals, és un senyal d'humilitat i de sentiment intens als ulls marroquins del personatge principal. El pare és un dels personatges masculins més forts i importants de la novel·la. És pacient

---

5 Aquesta al·lusió als jardins té un clar referent alcorànic (55: 46-78). Sobre aquest tema vegeu, per exemple, Ettinghausen, R i MacDougall, E. (eds.) *The Islamic Garden*, Wahington D.C.: Dumbarton Oaks Trustees for Harvard University, 1976.

i perseverant i sempre se'l mostra com una persona seriosa. A l'inici de la novel·la, quan el protagonista és un nen molt petit, sempre descriu el pare amb una expressió tan seriosa a la cara com si estigués constantment fent operacions matemàtiques mentals. Tot i la reverència que sent el protagonista pel seu pare, no tot allò que fa és el més adient. Quan avança la novel·la anem descobrint que el pare ha perdut tots els diners que va fer a Anglaterra per culpa de la seva mala gestió (228). Aquest és el motiu principal pel qual han de deixar la casa on viuen al Marroc per vendre-la i mudar-se amb una vídua d'un amic del seu pare (229). Aquest fet és molt important a la vida del protagonista, ja que per ell significa un moment de pèrdua en el seu món. Després d'haver perdut la seva germana, casa seva és una espècie de refugi on ha après a acceptar el dolor, i haver de deixar-la enrere només fa que recordar-li aquests moments difícils que intenta superar. Tot i així, no hi ha res que ell pugui fer, i té molt clar que hi ha una jerarquia a casa seva i que és el seu pare qui està a dalt de tot: “él era el capitán del barco i nadie tenía que disputarle el mando” (229).

2. La transició:

El pas de la infància a l'edat adulta és un moment molt important que marca la fi d'una etapa i el començament d'una altra. En el cas de la dona, aquesta transició està físicament marcada per la menstruació. Arribat aquest moment, una dona deixa enrere la seva infància, ja que físicament és capaç d'engendrar fills i la maternitat determina clarament la feminitat. La masculinitat, però, no té un marcador físic clar i socialment admès que determini l'entrada a l'edat adulta. Per deixar enrere la seva infància, un home ha de demostrar la seva masculinitat a través d'algun ritus de passatge socialment establert (Gilmore, 2008: 33). Així doncs, l'home depèn de fets externs per fer prova de la seva masculinitat. En les dues obres principals els protagonistes viuen experiències que els encaminen cap a l'edat adulta. Aquestes transicions són claus per comprendre com els personatges entenen la seva masculinitat.

a) Què és la masculinitat? Com s'aconsegueix, com es representa?

Per trobar el seu lloc en una societat específica, s'han de seguir certes normes i comportaments no escrits però socialment acceptats. En el context en què es situen les dues obres, el Marroc de mitjans del segle XX, els personatges han de tenir un comportament coherent amb la idea de masculinitat de la seva societat per passar desapercebuts i no tenir problemes. Segons David Gilmore a "Cultures of Masculinity", normalment d'un home s'espera que sigui protector (valent enlloc de covard), potent (des del punt de vista de la virilitat sexual) i proveïdor (que proveeixi per la dona i els fills). També ha de ser capaç de prendre decisions (2008: 32). A les cultures on hi ha una certa igualtat entre els gèneres no existeix el concepte de masculinitat; són societats que eviten la confrontació. De la mateixa manera que aquestes societats no coneixen la masculinitat, les societats on hi ha una gran divisió entre el món femení i el món masculí tenen uns requisits molt estrictes que determinen la masculinitat. En aquest cas, la masculinitat s'ha de demostrar constantment a través de diferents tests que estan relacionats amb la sexualitat, la valentia, la violència, la determinació, etc. (33). David Gilmore es pregunta per què són necessaris aquests ritus de passatge i, segons la seva opinió, la raó d'aquesta necessitat està lligada a la inseguretat dels homes: "Why are these rites of passage necessary? It seems to me that men are insecure – there's a general insecurity about the male gender, more so than with women" (33). Això és conseqüència de la manca de marcador clar que determini la fi de la infància i l'inici de l'edat adulta. La masculinitat és doncs quelcom que s'adquireix a poc a poc, de manera gradual (33). Aquest procés de transició es

pot veure a les obres principals on els personatges passen per moments difícils que els fan créixer i madurar.

David Gilmore cita Nancy Chodorow quan parla de la transició cap a l'edat adulta. Segons ella, el nen ha de passar per una etapa de crisi per crear la seva identitat masculina: “the boy has to go through a crisis period where he shifts, where he creates a male gender identity” (36). La dificultat està en que durant la infància el nen primer s'identifica amb la mare, i passat un temps ha d'aprendre a identificar-se amb el pare, cosa que pot causar la crisi. A més a més, per atènyer la masculinitat s'ha de fer quelcom, no succeeix de forma natural, i per tant s'ha d'actuar: “to make the male you have to “do” something, you have to “add” something. So, this is may be, psychologically, part of the struggle” (36). Aquest procés pot resultar encara més difícil en societats polígames. En aquestes societats els nens passen més temps amb les mares durant la seva infància, ja que els pares ocupen altres espais reservats als homes. Segons Gilmore, la separació de la mare és més dura en aquests casos ja que el pare és una figura distant (37). Aquesta distància està clarament present a les dues obres, on els personatges no tenen una relació propera amb els seus pares. En les societats on els espais estan molt definits i físicament delimitats és especialment necessari que els nens es separin de les mares per esdevenir homes. Aquestes separacions, a vegades violentes o traumàtiques, poden portar els nens a rebutjar les dones i tot el que representa la feminitat per tal de demostrar la seva masculinitat:

“We talked about the need for the boy to become a man to separate himself from the mother. Societies take the boy away from the mother and beat him to make him a man. I think this leads to a rejection of the woman, of the feminine qualities. However, the feminine is there. Humans are bisexual. We have a male and a female side, both women and male. We're a bit of both, it's always in there, and men are always trying to negate it because women are the “outside” representative of the “inside” woman. This attitude leads to a lot of antagonism and abuse and unfair treatment.”(40)

A *L'Écrivain Public* podem veure les dificultats que té el protagonista per relacionar-se amb les dones, com ara la seva promesa, amb qui té una relació difícil i desequilibrada. Pel protagonista és molt difícil saber com ha de tractar-la perquè la relació funcioni; finalment aquesta dificultat porta a la fi de la relació.

No podem oblidar que la situació social i històrica del Marroc fa que el concepte de masculinitat que trobem a les novel·les estigui estretament lligat a l'Islam. Per tant, a més a més de percebre conflictes relacionats amb una forma de masculinitat generalment estesa en les cultures

patriarcals de les què parla David Gilmore a “Cultures of Masculinity”, també trobem una gran influència de la religió musulmana i de les societats preislàmiques. De fet, com Linda Jones comenta al seu article “Islamic Masculinities” inclòs a *Debating Masculinity*, la identitat masculina a les societats islàmiques està fortament influenciada per l'Islam i per la cultura preislàmica, així com també per la política, l'estatus social, l'etnicitat, etc. (2008: 93-94). Segons Linda Jones, la masculinitat en un context islàmic és una construcció complexa que no concorda amb els estereotips occidentals que es tenen dels homes àrabs; no es tracta exclusivament d'una hipermasculinitat misògina ni d'una homosexualitat efeminada, sinó que podem trobar una varietat de representacions de masculinitats musulmanes que sorgeixen de diferents fonts com l'Alcorà, els hadits⁶ o la poesia preislàmica (93-94). A la poesia preislàmica s'acostuma a exaltar diferents qualitats masculines com ara la generositat, la valentia i la paciència; el conjunt d'aquestes qualitats tant físiques com morals s'anomena *Muruwa* (95). La generositat es presenta com un atribut molt positiu en un home, ja que realça la seva masculinitat. És interessant veure com aquestes qualitats estan marcades pel gènere, per això moltes dones representen els atributs contraris i moltes vegades són esquerpes i gens generoses: “women are often described as miserly and depicted as reproaching the unrestrained generosity of their men” (96). En aquest context nòmada la valentia i el coratge eren molt importants en moments de guerra, i s'associaven inevitablement amb la masculinitat. Al mateix temps, la paciència i la capacitat d'aguantar el dolor també estan relacionades amb un autocontrol masculí lloable: “ability to suffer the pain of injury stoically” (96). És molt important que un home sàpiga mostrar l'emoció apropiada en el moment correcte (97). Linda Jones, citant a Izutsu, afirma que aquest model d'home ideal no va desaparèixer amb l'arribada de l'Islam, sinó que més aviat es va alterar: “in most cases the Islamic model alters, but does not completely eradicate, the pre-Islamic virtues of generosity, courage and patience discussed above” (97). Muhammad es converteix en l'home ideal, i el nou repte és imitar-lo (98-99). La generositat segueix sent important pels musulmans, per qui la caritat és un dels pilars de la seva fe. També podríem relacionar les virtuts de coratge i valentia amb el *ghihad*, l'esforç⁷. A l'Islam trobem el concepte de paciència i fortitud, la capacitat de controlar els sentiments com fan per exemple els místics sufís: “patience and forbearance apply not only to military struggle, but also to the internal spiritual struggle and mastery over one's self” (102). A aquestes característiques de masculinitat hem d'afegir la importància del colonialisme al nord d'Àfrica: “a turning point in defining new paradigms of

---

6 Els hadits, narracions sobre la vida del profeta, són la base de la Sunna, la tradició, a les cultures islàmiques. Segons els creients, l'Alcorà és la repetició de la paraula de Déu feta pel profeta Muhammad a través de l'àngel Gabriel. Per a més informació sobre l'Islam es pot consultar: Bramon, Dolors. *Obertura a l'Islam*. Barcelona: Editorial Cruïlla, 2001.

7 El *ghihad* és l'esforç en el camí de Déu que du a terme un musulmà, tant a nivell espiritual com a nivell físic. Es pot trobar més informació sobre aquest tema a: Bramon, Dolors. *Obertura a l'Islam*. Barcelona: Editorial Cruïlla, 2001.

Muslim masculinity occurred as a direct result of contact and conflict with the Western colonial powers and the ensuing subordination of the Arabo-Islamic world to European and American imperialism” (105). L'home musulmà del nord de l'Àfrica, doncs, ha de reunir un seguit de característiques i de virtuts molt concretes. En les obres objecte d'estudi veiem clarament com això afecta els personatges.

A la novel·la *L'Écrivain Public*, el protagonista va aprenent des de ben petit allò que s'espera d'ell com a home. Quan encara és un nen, després d'un enterrament, ell té por, però de seguida li ensenyen que no és així com s'ha de comportar ja que és un home: “Ils me grondèrent et me rappelèrent que j'étais un homme, et un homme ne doit pas avoir peur que de Dieu, pas des hommes, et surtout pas quand ils sont morts! À neuf ans j'étais un homme” (38). Evidentment, el concepte de “home” és completament intrínsec a una societat en un moment concret, i sempre és difícil saber què vol dir “ser un home”. Tot i així, veiem com la por a Déu és un acte de pietat molt noble, i és l'únic acte de por que se li permet perquè al cap i a la fi un home ha de ser valent.

El protagonista també es troba davant la necessitat de demostrar que és un home a través de la seva sexualitat, la virilitat. La seva promesa ha de preservar la seva virginitat, ja que és allò que li dóna la possibilitat de ser una dona respectada. De fet, segons l'estudi de S. Berrada, N. Kadri i K. Mchichi Alami realitzat a Casablanca a l'any 2000, en el 98,8% dels casos la preservació de la virginitat és considerada com un deure social per les dones marroquines (Mchichi Alami et al., 2010: 21). El protagonista hi està d'acord, però també vol satisfer les seves necessitats sexuals. A més a més, donat el context on es troben els personatges, el Marroc de mitjans del segle XX, han de procurar amagar-se bé per no ser descoberts durant els seus encontres sexuals, ja que no només està molt mal vist, sinó que també comprometria la seva promesa i la relació que els uneix. És per tots aquests motius que els dos es troben en un cementiri per tocar-se per damunt la roba i així experimentar amb noves sensacions. Un temps després també es troben en el pis d'estudiant del protagonista, on ella es despulla i segueixen tocant-se, però sempre respectant la virginitat de la dona⁸. D'alguna manera, aquests encontres que podríem qualificar de frustrats, donat que cap dels dos satisfà les seves necessitats completament, marquen el caràcter del protagonista. Més endavant, quan està al camp de treball, intenta mantenir relacions sexuals amb una prostituta, quan surt de permís amb els seus companys, i no ho aconsegueix ja que no s'excita. Tenint en compte la importància del fal·lus com a element de la virilitat, en aquest episodi el protagonista no aconsegueix demostrar la seva masculinitat davant la prostituta i els seus companys, de la mateixa

---

8 Trobem un gran nombre d'exemples sobre la dificultat de mantenir relacions sexuals a la literatura tant del Magrib com d'altres països amb influència de l'Islam. La recurrència d'aquest tema és tan important que s'ha convertit en un topos literari.

manera que no culmina l'acte sexual amb la promesa.

Altres moments puntuals de la novel·la ataquen la virilitat del personatge principal. En un moment de la seva estància al camp disciplinari, pateix una malaltia que li afecta els testicles. Els testicles estan inevitablement lligats a la masculinitat del personatge, i d'aquesta manera la seva virilitat queda exposada i atacada. Les repetides reminiscències que té de la seva infància també demostren la fragilitat de la seva masculinitat. A més a més, d'un home musulmà s'esperen altres coses, com la seva religiositat; l'Islam i la fe són una altra manera de demostrar la masculinitat. A *L'Écrivain Public*, el protagonista decideix fer el pelegrinatge a la Meca. Un dels pilars de l'Islam és precisament el pelegrinatge, sempre que sigui possible. El protagonista aconsegueix amb aquesta obligació religiosa, però això no el converteix en un "bon musulmà", ja que deixa de banda altres obligacions com les cinc pregàries diàries. De cara a la societat, ell demostra la seva religiositat, però no ho fa en la intimitat. Això demostra la importància social de la religió, s'ha de mostrar més que no pas sentir. De totes maneres, el viatge a la Meca es podria considerar com a part d'un viatge espiritual més que estrictament religiós, ja que el protagonista realitza un procés d'introspecció a través de la seva visita als llocs sagrats de l'Islam.

A la novel·la de Benyellun, *De la niñez*, veiem com el personatge s'enfronta amb la necessitat de convertir-se en un home des de ben petit. La primera vegada que viatja al Marroc ho fa amb el seu pare, però sense la seva germana i la seva mare (99). D'alguna manera, és un viatge d'homes, ja que la germana no hi va i només és una mica més jove que el protagonista, i també és més llesta ja que s'havia adonat abans que el seu germà del viatge que es disposava a fer amb el pare. Durant la seva estància a Fes veiem allò que s'espera d'ell a través dels personatges masculins com l'avi i el pare. Tot el que ell sap del Marroc ho sap a través de la seva mare, que li explica històries del país d'on ve, ja que sent una terrible nostàlgia (100). En el viatge també els acompanya un cosí que només parla àrab, i el protagonista no l'entén. Ell és fill d'immigrants i ha viscut tota la seva vida a l'estranger, ja que van immigrar quan ell era un nadó. Així doncs, ell és anglès, i als seus ulls el Marroc és un país de fantasia. Segons les seves pròpies paraules, la terra que els esperava li feia un cert respecte: "íbamos de camino a un país digno de ser temido" (101). Durant el trajecte comprem que el cosí està enfadat perquè el seu pare el fa casar amb una dona marroquina (104). Ell no accepta aquest compromís i mentre parla té molts alts i baixos, ara plora, ara riu. Així veiem la importància de la jerarquia, ja que tot i que el cosí ha immigrat i viu a l'estranger, no deixa d'obeir les ordres del seu pare i torna per fer allò que li manen tot i que no hi està d'acord. El respecte que demostra al seu pare és més fort que els seus desitjos personals. Quan arriben a Casablanca, el primer que veu el protagonista és la misèria i la tristesa de la gent. Pensa que es deu tractar d'una

altra classe de persones, diferents d'ell i de la seva família, ja que no es pot identificar amb les persones que veu. El cop cultural és enorme.

“Venga, venga. No perdamos más tiempo en este desastre de ciudad. Vamos al tren, que te lleve a Fez, con tus abuelos, para que sepas cómo tiene uno que vivir. ¡Ay, este niño, educado en tierras extrañas! Vamos. Voy a demostrarte que esos europeos no saben nada de lo que es la vida, de lo mejor de la vida. Nos vamos a Fez, la ciudad de tus padres y tus antepasados, y allí te enseñaré una manera de vivir sobre la que seguro que esos ingleses te han dado una idea equivocada” (106)

Quan arriben a Fes, el primer que el colpeja és el soroll que els envolta “Vaya una ciudad ruidosa, aquella” (107). En arribar coneix a la seva família, i descobreix que tenia un munt de cosins, i també germans, i no ho sabia (108). De fet, el pare del protagonista de *L'Écrivain Public* també s'havia casat amb una altra dona abans de casar-se amb la mare del personatge. Per el protagonista de *De la niñez* resulta una sorpresa descobrir que té germans, ja que tot i que la seva mare li explicava constantment històries del Marroc, no li havia explicat quelcom tant important sobre la seva família. També coneix el seu avi, un home imponent i respectable que li diu que li ensenyarà a ser marroquí:

“Por vez primera me dio alegría tener un abuelo, y más todavía cuando alcé la mirada y lo vi: sonreía con cierta sorna mientras me observaba con sus ojos apagados, como si quisiera decirme: «¡Hay que ver cómo es la vida! Han hecho de ti un europeo, pequeño mío. Pero qué le vamos a hacer. Ven. Yo te enseñaré a ser un marroquí» [...] Yo temblaba como una hoja al viento mientras miraba a aquel hombre venerable que al parecer era mi abuelo, el padre de mi padre. Aquél era el hombre que había criado a mi padre, que le había enseñado; el hombre ante el cual mi padre y yo éramos iguales. Son embargo, me pareció que mi padre, en todo el tiempo que estuvimos ante él, no perdió su personalidad, y eso me extrañó.” (108-109)

L'objectiu és doncs fer del protagonista un home marroquí, ja que ser europeu no és positiu. Des del primer contacte amb l'avi ja veiem la veneració que sent el personatge principal per ell. Tot i així, el fet que els seus familiars marroquins siguin intransigents amb les diferències que els separen suposa un conflicte pel protagonista. Ell se sent estranger a Anglaterra i al Marroc i no entén quina és la raó. “¿Es que había venido al mundo, pensé asustado, para ser un extraño? Porque en el país de donde veníamos me miraban como un extraño, y ahora, en el país del que según todos era yo

tambien, me miraban como a un extraño. Me sentí como perseguido” (110). Aquesta sensació de pèrdua només s'acaba quan el protagonista viu al Marroc i s'integra definitivament. La integració aquí està també molt relacionada amb la roba, com veiem en un comentari del seu avi:

“Mi abuelo dijo rompiendo el silencio: «Dadle otra ropa, que va vestido como un infiel. ¿A qué esperáis? Lo quiero ahora mismo vestido como un musulmán». Y luego, dirigiéndose a mí y riéndose: «Yo te enseñaré, hijo mío. Yo te lo enseñaré todo para que seas digno de llamarte musulmán.» Para él, la impiedad tomaba cuerpo en la ropa que llevaba y, por tanto, la fe quedaría representada en la ropa que ordenó que me pusieran, con su cariñosa inflexibilidad” (110)

Segons l'avi, la nacionalitat s'aprèn i està lligada a la roba i els costums. Inevitablement, el protagonista es sent diferent, estranger, no troba el seu lloc en una comunitat tan diferent de la que ell coneix. Això no canvia l'admiració que sent per algunes coses que descobreix al Marroc, com ara la varietat de fruites que tenen, o les cases on viuen, ja que tota la família comparteix zones comunes i l'arquitectura marroquina no té res a veure amb l'anglesa (111). Gràcies a aquest viatge iniciàtic el protagonista descobreix el seu país, aprèn a admirar-lo i a estimar-lo fins al punt de sentir una nostàlgia que no havia sentit mai (112-113).

b) *L'Écrivain Public*: la inserció en la societat

A *L'Écrivain Public* el protagonista és un nen malalt que no pot caminar i està confinat a casa, a l'espai femení. Un dels canvis més bruscos que viu el personatge és quan un metge el cura, cosa que fa que deixi de viure en el món femení en el qual estava acostumat a estar-se: “On jeta mon couffin dans un débarras et m'inscrivit à l'école. Je n'avais plus de maison et plus d'amies” (30). La seva cura no només implica la fi de la seva presència en el món femení sinó que a més a més comença la seva vida social amb l'inici dels seus estudis a l'escola. Deixa enrere el cercle privat de les dones, on ell era gairebé invisible i podia passar desapercebut durant les converses i els jocs de la seva mare i les seves amigues. Per ell, aquest moment és un gran canvi, ja que durant tota la seva vida ha estat present en un espai que no tornarà a visitar mai més. A més a més, a l'escola s'ha de relacionar amb nens de la seva edat, cosa que no havia fet mai abans. La pèrdua de referents que pateix és gran, ja que fins el moment no havia hagut de plantejar-se mai com s'havia de comportar. Però a partir d'aquest moment ha d'aprendre a ser un home i evidentment no sap com ho ha de fer.

El primer pas cap a la masculinitat és deixar enrere el món femení que coneixia i estimava per començar la seva vida tot sol. Poc després la família es muda a Tànger, i aquest viatge físic comporta també un viatge intern en el qual el personatge principal deixa la seva infància enrere, a Fes, i s'aventura cap a una vida d'adult on tot és nou.

L'arribada a Tànger està relacionada amb el despertar de la sexualitat, que representa un altre moment important per la masculinitat del personatge. Tot comença amb fantasies, revistes eròtiques, sempre d'amagat. El protagonista es passa el dia davant del mar, somniant amb els cossos de les dones com feia de petit durant les nits d'insomni quan pensava en les amigues de la seva mare: "Regarder la mer et rêver le corps des filles" (57). Tota la seva sexualitat està relacionada amb la clandestinitat. Es masturba d'amagat, fent servir revistes prohibides que ha d'ocultar (58). En aquests fragments de la novel·la, la dona apareix com un instrument que el personatge fa servir per descobrir el sexe. Utilitza les imatges, els cossos de les dones, per conèixer la seva sexualitat. Podríem considerar que la transició més gran que viu el personatge és la cura de la seva malaltia, que representa un gran canvi a la seva vida i en els espais que ocupa. El viatge a Tànger també forma part d'aquesta transició que l'acosta al món dels homes. La sexualitat és doncs una conseqüència d'aquestes transicions bàsiques que fan que la seva vida canviï profundament. Amb la fi de la infància arriben les inseguretats, els dubtes, ja que el personatge començarà a patir les exigències de ser un home en la seva societat.

La temporada que el protagonista passa al camp disciplinari representa també una transició important en la seva vida. És una etapa dura per ell, amb dificultats físiques per culpa del treball constant i també psicològiques tenint en compte la soledat i les penúries que ha de viure. Durant aquest període, l'escriptura es converteix en la seva ajuda. Es dedica a escriure cartes pels seus companys i així s'escapa durant una estona de les dificultats que viu al camp. De fet, l'escriptura és un dels temes centrals a les dues novel·les ja que tots dos personatges la viuen com part important de les seves vides. A través de les cartes que el protagonista ajuda a escriure també coneixem l'opinió d'altres homes que es troben en la mateixa situació que ell. Aquest episodi ens recorda el títol de la novel·la i els nivells de narració que hi trobem. En una carta que un company adreça al seu pare, podem veure com se'ls exigeix que siguin homes: "Ils nous ont dit qu'en sortant d'ici nous serions des hommes et que jusqu'à présent nous n'étions que des femmelettes" (96). Altre cop la masculinitat s'affirma en oposició a la feminitat, i els homes han de tenir un comportament que no es consideri femení. El temps que passen al camp disciplinari està clarament considerat com un ritus de passatge que farà que deixin de ser "donetes" i es converteixin en homes. L'objectiu és deixar enrere tot el que es considera femení per afirmar la masculinitat, i això ho aconsegueixen mitjançant la duresa i la violència que viuen al camp, a través del treball físic i de la obediència a la jerarquia

masculina. Les ordres que reben els ensenyen allò que un home ha de saber, com ha de comportar-se: “...pas de main dans les poches, tu es en train de devenir un homme, pas peur du froid, pas paresseux, discipliné, à l'heure, droit, tu as les pieds su terre et tu ne feras plus jamais de politique...” (100). Segons els seus superiors, per convertir-se en homes han de ser valents, sense por, disciplinats, puntuals, racionals i sobretot deixar de banda la política. Són homes que han estat enviats al camp per motius polítics, i tot i que a la novel·la no s'aprofundeix sobre els fet que porten al protagonista al camp, sabem que la raó per la qual està obligat a anar-hi són els seus ideals. Aquesta guia a seguir per tal de ser un home ens dóna una idea d'allò que han de fer el protagonista i els seus companys. És aquest comportament el que els ajudarà a atènyer la masculinitat que se'ls exigeix. Tot i ser unes instruccions prou clares, és evident que són fruit d'una ideologia i d'una cultura concreta, i és per això que resulta tan difícil de seguir, perquè no són criteris estables i universals, sinó que són subjectius i un producte social.

c) *De la niñez: l'arribada al Marroc i la mort de la germana*

Com succeeix a *L'Écrivain Public*, el primer canvi radical a la vida del protagonista de *De la niñez* és l'obligació d'anar a escola (71-72). Si bé és cert que el personatge perd la seva mare quan és molt petit, aquesta mort no representa un gran trauma ja que només té un record de la seva mare d'un dia que el va pegar per castigar-lo. De fet, la seva dida es converteix en la seva mare. Per tant, tot i que ha viscut la mort de ben petit, aquest fet no és realment un problema. És més endavant quan el nen, que viu en un món senzill i càlid, amb la seguretat que li ofereix la seva família i els Paternos, es troba davant del primer repte real que ha de superar. L'escola representa la fi de la seva llibertat infantil: “Había perdido mi libertad y eso me dolía mucho” (74). És a través de l'escola que es descobreix com a musulmà, ja que abans desconeixia que tingués una religió i que aquesta fos diferent de la dels seus companys anglesos. Quan torna de l'escola a casa i explica que ha anat a missa, la seva mare li diu que no li permet resar a classe, ja que no és cristià com la resta dels altres estudiants, sinó que és musulmà:

“En la escuela me enteré de algo que me incomodó mucho. Un domingo estuve rezando con mis compañeros, y cuando volví a casa y se lo conté a mi madre, se le ensombreció el rostro y dijo que no me permitiría participar en las oraciones de los otros niños, a quienes llamó cristianos, mientras que a mí me aplicaba otro nombre, en el que no reparé hasta el día siguiente, cuando vino conmigo a la escuela para pedirle a la directora que me

dispensara de la oración... porque no era cristiano, sino musulmán' (75)

El descobriment de la seva religió i la dicotomia que apareix en el seu món infantil entre musulmans i cristians fa que se senti diferent, aïllat i desplaçat. Ara no només és diferent a causa de la seva nacionalitat; a més a més, és diferent per la seva religió. Aquest fet fa que el protagonista visqui un cop cultural i la conseqüència és que comença a tenir por de ser pagà (76-77). A escola viu la religió cristiana, ja que a les classes estudien la història i les escriptures del cristianisme. D'altra banda, a casa segueixen els costums de l'Islam i no els que li ensenyen a l'escola. Aquesta evident contradicció entre allò que li ensenyen que és correcte i allò que fa a casa amb la seva família el porta cap a la conclusió que deu ser infidel. Tot i això, també viu moments positius a l'escola. Li agraden molt les classes, excepte la de gramàtica (irònicament quan d'adolescent estudia a la mesquita la classe de gramàtica és la seva preferida gràcies a les explicacions del professor). D'altra banda, l'escola també es converteix en un lloc divertit gràcies als jocs i als amics que fa (78-79).

L'arribada a l'escola és important perquè tot i que no suposa una transició cap a l'edat adulta ja que el protagonista encara és un nen, sí que fa que s'enfronti amb la realitat de la immigració i sigui conscient de les diferències que existeixen entre ell i altres nens anglesos. A més a més, d'aquesta manera el personatge surt de la protecció familiar i del món de les dones. A la història es crea un paral·lelisme, ja que el seu viatge i la seva nova vida al Marroc suposarà el mateix tipus de procés que anar a escola. Aquest cop, però, l'arribada al Marroc sí que marca el protagonista a l'hora de convertir-se en un home. A Manchester, el personatge era un immigrant marroquí; al Marroc, és un immigrant anglès. El mateix procés d'adaptació que va fer quan va anar a escola es repeteix quan arriba al Marroc. El seu aspecte físic és un dels motius de burla dels seus companys marroquins (151-152). A Anglaterra es sentia pagà per ser musulmà i al Marroc li diuen infidel perquè porta els cabells llargs. A més a més, el canvi d'indumentària també és difícil per ell ja que considera la roba marroquina com una mena de presó: "Aquella roba era como grilletas para el alma o esposas para la niñez, y me empujaba a toda marcha hacia la decrepitud, a mí, que aún estaba en lo mejor de la infancia" (152). De fet, quan al cap dels anys marxa a Egipte per estudiar a la universitat es vesteix amb roba occidental i per ell és com una alliberació. Les cases de Fes també li recorden la roba marroquina ja que s'hi sent atrapat a dins. Els seus records del primer viatge al Marroc amb el seu pare són força idíl·lics, les diferències culturals l'estranyaven i el divertien, però no l'afectaven. En canvi, quan es muden a Fes comença a viure la dificultat d'aclimatar-se a un món tan diferent: "Nadie disponía de una habitación privada: todo era de todos. [...] El sitio donde te sentabas era el tuyo, pero si te levantabas perdías tus derechos." (153) Tot allò que li semblava curiós a l'inici suposa una dificultat per ell. De totes maneres, no li resulta gaire difícil acostumar-se a les

diferències i en poc temps se sent a gust en el seu país: “A pesar de todo, comencé enseguida a aclimatarme a mi nueva vida. Y, aunque no recuerdo con precisión cuánto tiempo tardé en defenderme hablando, no fue demasiado” (153). En poc temps el protagonista es converteix en un nen marroquí. No només deixa enrere la nostàlgia, sinó que a més a més deixa de parlar en anglès, la llengua amb què ha crescut, l'única que sabia parlar (154). El problema és que tot i que va deixant l'anglès no acaba de parlar correctament l'àrab. Es fa entendre, però no té domini de la llengua (155). És per això que el seu pare decideix fer-lo estudiar en una escola francesa i àrab enlloc d'enviar-lo a una escola alcorànica (156-157). Tot i que no domina l'àrab, el protagonista s'integra a l'escola amb facilitat. El fet de ser un nen l'ajuda força a l'hora d'integrar-se i de sentir-se part de la comunitat. Sempre recorda Anglaterra amb amor, però aprèn a viure al Marroc sense gaire dificultats, i amb els anys fins i tot es convertirà en nacionalista marroquí. És per això que tot i que el trasllat al Marroc suposa un dels canvis més importants a la seva infància, no el podem considerar com un fet traumàtic. Això sí, el fet de viure al Marroc marcarà inevitablement la seva transició cap a l'edat adulta, ja que són els criteris socioculturals els que defineixen els requisits de la masculinitat.

Un dels trets més característics del caràcter del protagonista és la seva innocència. Ja de ben petit, i quan encara vivia a Anglaterra, era sempre la seva germana petita la que li explicava moltes coses de les que passaven al seu voltant, perquè ell no se n'adonava. La seva germana representa doncs la veu de la consciència i de la racionalitat, és la persona que l'ajuda a comprendre el seu entorn i a aplicar la lògica. És per això que el punt central de la transició del protagonista cap a l'edat adulta és la mort de la seva germana. Aquesta pèrdua l'enfronta de nou amb la seva vida, es troba tot sol, sense la guia de la seva germana, i és així com aprèn a endinsar-se en el món adult. La seva germana ja estava malalta a Anglaterra, va passar una temporada a l'hospital, on la van operar, i semblava que havia superat la malaltia. Tot i que no sabem quina malaltia té, el narrador ens explica com la seva germana es va deteriorant, i passa de ser una nena molt activa a ser una persona dèbil que es va apagant. Un cop al Marroc, la salut de la germana no millora, però el protagonista segueix tan innocent com sempre i no s'adona d'allò que passa al seu voltant; no és conscient de la gravetat de la situació de la seva germana (168). Un dia troba la seva germana dins del llit envoltada per la família. Ella li demana una joguina al protagonista, li diu que li guardi per ella. És fàcil veure els esforços que fa la germana per comportar-se com un adult i així evitar que ell s'adoni de la proximitat de la seva mort. De fet, els seus esforços fan que la veiem a ella com si fos la germana gran, sensació que tenim varies vegades al llarg de la novel·la (169). En aquest moment els pares li diuen al protagonista que vagi a passar la nit a casa de la seva àvia, i ell sent tanta alegria de poder dormir amb la resta de la seva família que no se n'adona del motiu pel qual l'envien fora de casa

(170). Un cop a casa de la seva àvia, la raó s'apodera d'ell i comprèn per què els seus pares l'han fet marxar de casa. En aquest moment l'envaeix una sensació de por i de terror que no havia sentit mai (171). De fet, el protagonista viu en un món infantil, sense problemes, es passa el dia jugant i no veiem mai cap fet que desestabilitzi la seva felicitat. Tanmateix, en el moment en què comprèn que la seva germana s'està morint tota la seva existència es veu afectada. És per això que en aquest moment el protagonista surt corrent de casa de la seva àvia per veure la seva germana, però quan arriba a casa seva i entra a l'habitació no la troba. L'únic que veu és una forma envoltada per un llençol blanc, i poc a poc comprèn que aquella forma és la seva germana: “aquello tenía que ser mi hermana, un volumen alargado que descubrí en el suelo desnudo, envuelto en un sudario blanco” (172). La germana del protagonista representava la vivacitat i personificava la seva consciència; era el detonant que el despertava i el feia pensar. En certa forma també representava la seva vida a Manchester, el seu passat, ja que tots dos junts havien compartit moments molt importants de la seva vida, com l'escola, el naixement del seu germà petit, el Nadal, etc. Ella era una part d'ell, de fet la podríem considerar com una part femenina del protagonista. Apartant-lo de la mort de la seva germana els pares intenten mantenir el protagonista en un món infantil, protegit, però això ja no és possible. Ell mateix trenca el món de la seva infància tornant a casa seva, ho fa tot sol, i el desencadenant és la seva germana. El protagonista sap que després d'aquesta pèrdua mai més tornarà a ser el nen que era:

“La muerte de mi hermana lo cambió todo, hasta el punto de constituirse en el hecho divisor entre dos épocas. Si ella había acabado el día en que murió, yo también. El niño que se arrojó sobre el pecho sin vida de su hermana ya nunca volvió a levantarse. Y ahí sigue aún, a la espera del día en que pueda volver a llamarla y abrazarla. El que realmente se levantó era otro ser que apenas guardaba parecido con el primero. [...] Y así, aunque yo seguía en mi niñez en aquel tiempo, veo la etapa anterior a nuestra desgracia como algo separado por completo de la siguiente” (173)

A partir d'aquest moment el protagonista deixa enrere la seva vida infantil, sap que està tot sol, que ja no té l'ajuda i la guia de la seva germana i que en certa forma no manté el mateix lligam amb el món femení. Tot allò que ella era per ell, la seva lògica, la seva consciència, la seva vista, ho haurà de fer tot sol.

Després de la mort de la germana veiem indicis que mostren que ell ha deixat enrere el món de la infància, com ara el despertar de la seva sexualitat. Això ho veiem a través d'un encontre del protagonista amb una criada de la seva edat que es diu Fàtima (222). Un dia, ell ha d'anar tot sol a

casa seva perquè una de les seves tietes dona a llum a casa de la seva àvia. Quan arriba a casa seva es troba la criada i la descriu com una gata que vol jugar amb ell (223) “como una gata”, ell la segueix. Es tanquen en una habitació i sabem que ell té por d'estar tot sol a casa amb la noia (225). Un cop a l'habitació, ella vol jugar amb ell i mentre juga li fa un petó al protagonista. En aquest moment ell es troba perdut, no entén res del que passa. Per alguna raó té la sensació que tot això no està bé i ella li demana que no digui res a ningú dels seus “jocs” (226). Tot i que en aquest episodi el protagonista es mostra desorientat i sense saber què fer, és evident que hi ha un despertar cap a la sexualitat. És interessant veure com la sexualitat entre els adolescents i les criades és un tema recurrent. A *L'Écrivain Public* sabem que quan el protagonista marxa al camp disciplinari la criada plora perquè el trobarà a faltar per les nits en el seu llit. També ho veiem a *Halfaouine*, ja que el protagonista sent una forta atracció per la criada i al final aconsegueix mantenir relacions sexuals amb ella. Tenint en compte que a la societat marroquina el món femení i el món masculí estan molt dividits, les úniques dones amb les quals els adolescents tenen contacte són les dones de la família i les criades que viuen a casa. Per tant, no és estrany que el primer encontre que tingui el protagonista de *De la niñez* amb una dona sigui amb la criada, com tampoc és estrany que s'acabi enamorant de la seva cosina quan té 14 anys. El seu primer amor és una cosina de la qual és molt amic i amb qui té una relació molt especial (296-297). Quan s'adona que està enamorat, el seu comportament canvia, es torna més solitari, pensatiu i reflexiona sobre els seus sentiments (298). Quan es mira al mirall, es compara amb el seu pare, veu que s'hi assembla molt i no es veu prou bo per ella (300). Tot i així, li declara el seu amor. Quan la resta de la família s'adona del que passa, s'ho pren molt malament: “Mi familia se alborotó como nunca antes: en el amor veían un sentimiento animal, que daba asco y que, por todos los medios, había que resistir i aniquilar” (303). El pare de la cosina fins i tot amenaça amb repudiar la seva dona si la seva filla es relaciona amb ell: “Por lo más sagrado juró que repudiaría a su mujer si su hija volvía a venir a nuestra casa” (303). La mare de la cosina està en una situació difícil, ja que és ella la que pagaria en el cas que la filla anés amb ell. A diferència del divorci, el repudi està socialment molt mal considerat i seria una humiliació per la dona. És per això que tot i que el protagonista intenta convèncer la mare de la cosina per poder casar-se amb ella, ella no cedeix i fa cas d'allò que vol el seu marit (305). Finalment, la cosina acaba casant-se amb l'home que el seu pare ha triat per ella, i el protagonista troba el seu gran amor, la literatura, que és el que el porta a marxar del Marroc i a estudiar a Egipte.

3. Conseqüències de la delimitació i de la transició en els personatges:

Els personatges de les obres passen per diverses etapes de transició que inevitablement els afecten d'una manera o una altra. Esdevenir “homes” és un procés llarg i pot tenir conseqüències sobre els personatges. Després de la transició, els protagonistes es poden trobar amb dificultats a l'hora d'afiançar la seva masculinitat i es poden sentir perduts i descol·locats, amb problemes per trobar el seu lloc als espais masculins. La seva relació amb altres homes de les novel·les també es pot veure afectada.

a) *L'Écrivain Public*: fracàs emocional i amorós

A *L'Écrivain Public* el personatge principal passa del món femení al món masculí quan es cura de la malaltia que li impedia moure's. Un cop està curat, la primera sensació que té és la de pèrdua. Sent por i nostàlgia, troba a faltar la seva incapacitat perquè se sentia protegit quan estava sempre envoltat per la seva mare i les seves amigues. El món exterior és amenaçador i se sent desprotegit (34). Un cop a Tànger coneix el seu primer amor, una noia amb la qual es troba pels carrers però amb qui s'ha d'amagar, ja que a ella no li permeten veure cap home. Els seus encontres sexuals són furtius, sempre d'amagat a llocs poc freqüentats com ara els cementiris. A més a més, donat que ella ha de preservar la seva virginitat, no tenen mai actes sexuals complerts: “Elle était vierge et devait le rester. Quand il nous arrivait – très rarement – de nous retrouver dans un lit, nous faisons l'amour dans les limites et le respect de ce tabou” (68). Ell busca satisfer la seva necessitat sexual i ho fa de manera ràpida, incòmode, sempre amb por que algú els descobreixi: “On ne faisait pas vraiment l'amour. On se faufilait derrière les arbres et je frottais mon sexe contre son ventre, debout, dans le froid, dans la crainte d'être surpris” (67). D'altra banda, ella busca comprensió, tendresa, amor, i per això li dóna allò que ell vol: “Elle riait, accumulait l'humiliation et l'attente; elle pleurait en silence, la tête tournée vers l'arbre, posée sur le tronc rêche, cherchant un peu de tendresse...” (68). De fet, ella sempre plora quan es troben. Tot i que ell l'estima ho fa amb un aire de superioritat, se sent per damunt d'ella i amb dret de manar, i creu que mostrar tendresa seria equivalent a mostrar feblesa:

“J'étais plein de cet amour que je considérais avec un air hautain. Je régnaï sur elle, en mâle arabe tirant profit de la femme et s'interdisant toute expression de tendresse, vite assimilée à de la faiblesse. Ridicule et surtout inconscient, je la laissais m'aimer. Ma

maladresse n'avait d'équivalent que ma prétention et mon égoïsme stupide.” (69)

El protagonista creu que ha de fer el paper de mascle àrab que s'aprofita de la dona; ell és conscient que hi ha un rol establert per la societat, el coneix i el segueix, tot i que sap perfectament que el seu comportament és pretensions i egoista. Amb el temps viu un canvi, ens explica que enlloc de fixar-se en els pits de la dona comença a fixar-se en els seus ulls, i a poc a poc s'enamora d'ella (70). El canvi que ell experimenta afecta la seva relació i el comportament de la noia, que passa de ser un element passiu de la relació a comportar-se de manera autoritària: “Elle s'exprimait plus qu'auparavant, devenait exigeante, sûre d'elle, autoritaire. Elle menaçait de me quitter et au besoin de me tuer” (71). El que havia començat com una relació sexual dominada per ell es converteix en una relació d'amor amb molts alts i baixos; ella sent una passió delirant, es torna histèrica i fins i tot el vigila i l'amenaça amb treure's la vida (72). Ell es troba impotent davant d'aquest comportament i no sap què fer. Així doncs, decideixen casar-se, però les famílies s'hi oposen. Sense el suport familiar i amb totes les dificultats que passa la parella la boda és trista i hi manca l'emoció (73). A més a més, l'endemà de la boda els gendarmes apareixen i criden el protagonista perquè es presenti al camp disciplinari.

La relació amb la seva dona està marcada per la seva incapacitat de tractar-la de forma positiva. El seu comportament violent, dominant i insensible del principi s'oposa al seu comportament posterior, ple d'inseguretats i d'acceptació cega. Les exigències de la masculinitat fan que forci la seva virilitat però amb el temps es converteix en un home sumís i fins i tot humiliat. Segons David Gilmore a “Cultures of Masculinity” els homes han de demostrar la seva masculinitat davant d'altres homes i ho fan a través de les dones: “I think that men need to prove their masculinity before other men and that women are used for the purpose. A man proves his masculinity by acting in some way towards a woman so that she becomes the object of masculine competition” (34). La inferioritat que pot sentir un home el pot portar a culpar-ne a les dones o a centrar la seva frustració cap a elles: “When a man feels inferior, the woman takes the blame, especially in societies where manliness is important. [...] It's a form of compensation, a displacement against a weaker object.” (Gilmore, 35). En tot cas, el protagonista de *L'Écrivain Public* és incapaç de comportar-se com s'espera d'ell i de complir les expectatives que té com a home. L'únic moment on coneixem els pensaments de la dona és quan ell troba el diari que ella escrivia (74). Aquí veiem com ella és conscient del poder que pot tenir una dona sobre un home “L'homme arabe est violent avec la femme parce qu'il sait qu'il est perdant” (75). Al cap i a la fi l'home es comporta amb violència perquè sap que si s'enfronta amb la dona és ell el que sortirà perdent. De fet, és inevitable que els homes es comparin amb les dones perquè la masculinitat es

defineix sempre en oposició amb la feminitat: “men need women to define themselves. Traditional masculinity defines itself in opposition to femininity – as a rejection to the feminine” (Krin Gabbard, 2008:43). Segons Gabbard, el fet de rendir-se davant una dona està considerat com quelcom poc masculí, fins i tot homosexual: “to give in to a woman is unmanly and, as long as you continue thinking in binary oppositions, it's gay” (53). Tenint en compte aquesta situació, és evident que el protagonista de *L'Écrivain Public* no té cap possibilitat de comportar-se correctament amb la seva promesa ja que si s'ocupa massa d'ella pot semblar poc masculí, però si no ho fa no té cap possibilitat de crear una relació equilibrada.

És a través del diari de la noia que sabem com es van conèixer un dia a la biblioteca. La relació és molt ràpida, ja que el mateix dia que surten junts de la biblioteca ja tenen el seu primer contacte sexual. Sabem que la dona el posa a prova per saber si realment està interessat en ella. Cada cop que s'han de trobar ella es fa esperar, s'amaga i observa el que ell fa mentre l'espera, i quan més estona l'espera més segura està de l'interès que sent ell. Així doncs, al capdavall és ella qui domina la situació des del principi, encara que ell cregui que no és així. La dominació de l'home és física, òbvia i externa mentre que la dona s'amaga i observa, esperant veure allò que vol. A més a més, ella viu una situació violenta a casa, ha de portar la seva aventura molt d'amagat perquè sinó el seu pare li pega. També descobrim a través del diari que ella segueix els consells d'una bruixa vella que li diu com aconseguir un home. Això ens mostra la importància de la superstició en aquesta cultura, fet que també veiem a *De la niñez* quan un amic del protagonista busca l'ajuda d'un bruixot per tal d'aconseguir casar-se amb la seva estimada⁹.

La relació entre el protagonista i la seva dona s'acaba tant bon punt ell marxa al camp disciplinari. De fet, és un primer amor estrany; sabem que ell té relacions sexuals amb la criada de casa dels seus pares, però això no suposa un conflicte personal per al seu amor (81). Com ja hem vist, les relacions sexuals amb les criades són un tema recurrent; trobem la mateixa situació a *Halfaouine* i a *De la niñez*. El protagonista de *L'Écrivain Public* s'està molts mesos al camp, gairebé dos anys, i això l'altera físicament fins al punt que la seva promesa no el reconeix quan el va a visitar al camp (91). Després de tot es troba abandonat, i tot i que ell no n'estava enamorat al principi ara és el seu torn de patir: “C'était son tour de ne pas être aimé” (92). Un cop es troba tot sol al camp, vivint un moment molt dur de la seva vida, recorda la seva infància i la veu com la representació de la felicitat perduda, quan tot era més fàcil i la seva innocència l'ajudava a viure: “voulait revenir à la naïveté de l'enfance” (94). El temps que passa al camp el fa canviar, té les mans més grosses i segons els seus superiors s'ha fet un home, però espiritualment està molt afectat: “Je

---

9 La superstició és molt important a la societat del Marroc, fins i tot avui en dia. Els bruixots i els sants són venerats, i molta gent porta amulets fets de tot tipus de materials (fusta, paper, ossos, etc.). Per a més informació, es pot consultar Bel, A. *La religion musulmane en Berbérie: Esquisse d'histoire et de sociologie religieuses*. Paris, 1938.

suis rentré chez mes parents et suis resté plusieurs jours silencieux. Mon corps était là et mon âme errait encore au pied de la montagne” (101). A més a més porta dos anys sense fer l'amor, i es per això que marxa al prostíbul amb un grup de companys. Malgrat haver-se convertit en un “home” segons els seus superiors al camp, no aconsegueix mantenir relacions sexuals amb la prostituta; ejacula tant bon punt ella el toca amb la mà. Això representa una derrota per la seva masculinitat i posa en dubte que realment s'hagi convertit en un home segons els criteris que se li han imposat: “J'étais pris de court, endeuillé, triste et déphasé. Mes copains étaient fiers” (102). El seu sentiment de derrota s'oposa al sentiment d'orgull dels companys que han tingut relacions amb les prostitutes. Com comenta Lahoucine Ouzgane al seu article “Masculinity as Virility in Tahar Ben Jelloun's Work”, un home estèril no ateny a la masculinitat que una rígida societat com la societat Islàmica li exigeix, ja que la masculinitat es demostra a través de la virilitat (1997: 4). També descobrim que el protagonista, enlloc de masturbar-se com feien alguns dels seus companys, s'amagava per escriure, com si es tractés de quelcom prohibit, fins i tot sexual. La seva falta de desig també pot estar lligada al fet que s'anul·li la boda amb la seva dona. Durant tota la novel·la el protagonista es refugia en l'escriptura, cosa que la seva promesa li retreu, dient-li que enlloc d'escriure hauria de viure: “Au lieu d'écrire, tu devrais vivre...” (103). Evidentment, al final ell escull l'escriptura: “Et tu as choisi d'écrire” (104). És escriure doncs allò que l'ajuda durant la seva estància al camp, ja que gràcies a això pot expressar allò que té a dins: “Le fait d'être reclus dans un camp, entouré de bruits assourdissants et inintelligibles de la brutalité, niant la poésie et l'émotion, pressait les mots de sortir écorchés. Nous étions là pour répudier l'émotion, pour nous en guérir” (109). Altre cop, igual que quan va conèixer la seva dona, trobem l'exigència de negar els sentiments, d'evitar la tendresa. Al camp ell ha d'aprendre a curar-se de l'emoció, ja que no és masculina. Aquesta exigència ja l'havia perjudicat en la seva relació amorosa, i evidentment el perjudica durant la seva estància al camp ja que li crea la necessitat d'escriure, d'evadir-se. A més a més, es posa malalt, li fan molt mal els testicles i la melsa, i ha d'anar a l'hospital, que es troba fora del camp (110). És simbòlicament molt interessant que allò que li faci mal siguin els testicles, la personificació constant de la masculinitat. D'alguna manera, el fet de tenir els testicles atrofiats demostra la seva incapacitat de deixar enrere les emocions i de comportar-se com s'espera d'ell. Veiem com la masculinitat està constantment qüestionada, i que el personatge fins i tot reacciona físicament davant la impossibilitat de seguir els requisits per ser un home.

Després de la temporada al camp disciplinari, el protagonista decideix mudar-se a Tetuan. Un cop a la ciutat la descriu com si fos un cos de dona: “Ville asthmatique, citadelle d'apparence, un corps hautain, se terrant au-delà du regard et des mains. Y pénétrer est une audace, une illusion” (112). D'alguna manera, Tetuan és una personificació de la feminitat:

“Elle baisse ses paupières lourdes et détache ses bras que serre depuis un siècle un lierre planté là per inadvertance par un vieil officier de l'armée espagnole. La ville ferme ses yeux sur la nappe épaisse de fumée (vapeur), elle se détourne et se sépare lentement de ses légendes. Une à une, elles tombent. Tétouan vide la nuit de ses ombres et ramasse ses oripeaux avant l'aube. Elle se tait et descend doucement vers la mer.” (114)

Allà el protagonista comença a treballar com a professor de filosofia d'un institut, i a través dels alumnes se sent motivat. També té relacions amb un parell de dones, però són relacions infructuoses pel protagonista, ja que li succeeix el mateix que li va passar amb la seva promesa, amb qui no va saber tenir un tracte estable i equilibrat. Una de les dones amb qui té relacions es prostitueix amb homes rics. El fet que sigui prostituta ja impedeix que el protagonista la posseeixi completament, de la mateixa manera que volia posseir la seva promesa. De fet, ell ejacula sense tocar-la, i això ens recorda l'episodi amb la prostituta durant l'estància al camp de treball. De nou, el protagonista no passa aquesta prova de virilitat, i veiem com la seva masculinitat es qüestiona. L'altra dona amb qui es troba és una professora que no li dirigeix la paraula. Enlloc de parlar-li li escriu una carta estranya. A Tetuan el protagonista demostra un cop més la seva derrota en les relacions amb les dones, no sap ser un bon amant com no va saber ser un bon marit a Tànger. Es mostra incapaç de crear un lligam estable i igualitari, es troba indecís, no sap com establir una relació positiva. Aquesta impossibilitat és en certa forma conseqüència de les normes establertes per la societat. No sap prendre el paper d'home com se li exigeix a casa o com se li ha exigit al camp de treball. A Tetuan sent com si la ciutat l'oprimís. La seva feina ja no l'omple, i el seu comportament se'n veu afectat. A la boda d'un company de feina, s'avorreix i acaba comportant-se com els altres convidats, fent soroll i exaltat (121). Es veu tan afectat pel seu entorn que, derrotat també com a professor, es muda a Casablanca i finalment a França.

La seva vida a França està marcada per referències continues a fets històrics del moment, com les invasions d'Israel (122). Vivint a França, s'adona del racisme que existeix envers els àrabs: “Dérisoire l'écriture en ces jours sans lumière où l'Arabe, en France ou ailleurs, est celui qui porte en lui, contenue, la colère, celle d'assister impuissant a l'humiliation de cette identité et au massacre des populations libanaise et palestinienne. La colère et la honte.” (123). Se sent humiliat pel país que l'acull. També se sent decebut per com viu la gent a Paris, on només veu cossos nostàlgics sense alegria, només preocupats per treballar i guanyar diners: “Qui a vidé ces regards de leur fierté et de leur soleil? Qui a réussi à les rendre transparents, l'humiliation avalée, intériorisée?” (124). És testimoni de les dificultats que suporten els immigrants i sent frustració en veure el comportament

dels francesos. Així doncs, decideix ajudar els immigrants que resideixen a França (126). Veu la misèria en què viuen aquestes persones, la pobresa que contrasta amb allò que els immigrants mostren al Marroc, on presumeixen de les riqueses d'Europa. En aquest entorn i davant d'aquesta situació, el protagonista se sent descol·locat i sol, cosa que el porta a buscar dones (127). Té relacions amb tantes persones que les oblida, no recorda amb quines dones ha estat i amb quines no. Un dia, al metro, es troba preguntant-se si coneix una dona del vagó i si ha estat al llit amb ella (128). En aquest moment es fa fàstic, s'adona de la quantitat de dones amb què ha estat i com cap d'elles ha estat prou important com per recordar-la. De fet, el sexe és un dels temes més importants de la novel·la. Des de la seva adolescència a Tànger, durant les seves primeres relacions amb la seva promesa hem vist certa frustració del protagonista en l'acte sexual. Al principi, per la prohibició de desvirgar la promesa, i després amb les ejaculacions precoces davant la prostituta i una de les seves amants a Tetuan. Això contrasta amb la seva infantesa, quan feia part del món femení i estava envoltat per les amigues de la seva mare. En aquell moment s'imaginava com l'amant de totes elles, un amant excel·lent, sensible i comprensiu. Un cop fora d'aquest món, quan ja és adult, aquesta capacitat d'empatia està perduda. Com a home, ja no sap relacionar-se positivament amb les dones, i això suposa una derrota frustrant per la seva masculinitat¹⁰. A França, tot i que té relacions amb moltes dones, no troba plaer en l'acte sexual, sempre hi ha buidor: "Homme impatient, amant pressé, je faisais l'amour en courant, dans une fuite perpétuelle" (130). De fet, en aquests moments de buidor recorda la seva promesa i com es va comportar amb ella: "moi, par manque de courage ou d'amour, je ne me suis point battu pour elle" (131) A més a més, ni tant sols té un rol actiu en la seva vida; deixa que tot passi sense fer res: "Ainsi je laissais les choses arriver jusqu'à moi, et quand elles me quittaient je ne faisais rien pour les retenir et les ramener à ma vie" (131). Les constants referències a la guerra del Líban i al desordre de Tànger formen un paral·lelisme amb ell i la seva vida (132-137). D'aquesta manera, veiem el malestar a dos nivells d'existència, l'intern i l'extern. A més a més, el protagonista sent malestar físic, unes migranyes molt fortes que ell compara a la menstruació femenina: "Je compare mes migraines aux règles des femmes" (161). Aquesta comparació pot estar relacionada amb la frustració que sent com a home. La seva masculinitat està en dubte, i això li crea un malestar físic que l'equipara a una dona.

A més a més de la dificultat que sent amb la seva masculinitat, la relació del protagonista amb els seus orígens també són problemàtics. Quan torna al seu país, al Marroc, el prenen per un occidental, li parlen en francès i intenten fer-li de guia per la ciutat (174). Quan ell contesta en àrab dient que és marroquí, segueixen parlant-li en francès, i li diuen que tot i que parla àrab molt bé, no

---

¹⁰ Per a més informació sobre les relacions entre homes i dones a l'Islam es pot consultar: Saleh, Waleed. *Amor, sexualidad y matrimonio en el Islam*. Ediciones del Oriente y del Mediterráneo, 2010.

deixa de ser un occidental: “«Mon ami, tu parles l'arabe sans accent, mais tu fais semblant!» Excédé, perdant mon sang-froid, je lui dis en criant: «Je suis comme toi, je suis du même pays, de la même ville, et peut-être du même quartier...» Sa réplique fut fulgurante, une flèche en pleine poitrine, une blessure qui fait mal: «Non mon ami! Toi et moi, c'est pas pareil...»” (174). Als ulls dels seus compatriotes ell ja no és marroquí. Això ens mostra que la pèrdua de referents que té el personatge va més enllà de la masculinitat i de la sexualitat. Al final ja no el consideren marroquí en el seu país d'origen, però tampoc és francès ja que a França ell és un immigrant; ha perdut la dona, i ha perdut la terra. Aquesta pèrdua de referents ens recorda *De la niñez*, ja que el protagonista també se sent perdut al Marroc tot i que és el seu país d'origen. El protagonista de *L'Écrivain Public* fa doncs una reflexió sobre el pes de la immigració i de deixar el país d'origen, que segons ell no s'acaba de deixar mai (178-179). D'aquesta manera ens adonem que té una relació impossible amb el seu origen (186). Se sent perdut, deslligat, i és conscient que tot es repeteix, que la societat segueix el mateix cercle quan veu uns nens que es comporten igual que es comportaven els seus companys de classe quan ell era petit. Aquests nens repeteixen els mateixos insults, es comporten igual, demostrant que res no canvia, que es repeteixen sempre els mateixos errors. Els nens aprenen dels adults, aprenen a marginalitzar, a seguir el camí que els farà homes però que no els farà feliços (187). Han passat els anys i el protagonista es troba desarrelat del seu país, dels seus orígens, perdut, estranger a la seva pròpia ciutat. En la divisió dels mons femení i masculí, el personatge ja no troba el seu lloc. Fa anys que va haver de deixar l'espai de les dones, i a l'espai dels homes ha fracassat a l'hora de demostrar la seva virilitat. És així com el protagonista viu la relació d'amor-odi amb els seus orígens, les seves arrels. Només a través de l'escriptura el personatge fa una introspecció, busca la seva identitat, segueix una recerca que el deslliga de la seva realitat. La sensació de pèrdua personal i general es transforma en una pèrdua física que el porta a vagar pels carrers de la seva ciutat, Tànger. Els carrers es transformen en un laberint, i així sentim la incomoditat i el malestar del personatge pels carrers de la ciutat.

El llibre acaba completament centrat en l'escriptura fins al punt que el mateix fet d'escriure no li permet viure (185). El narrador reflexiona sobre l'escriptura i sobre l'efecte que té en ell mateix. Podríem aventurar que la voluntat d'escriure li ve de la seva infantesa, quan ell estava malalt i vivia tancat a casa. Ja en aquell temps passava les nits imaginant un món de fantasies que l'ajudava a superar la passivitat dels seus dies. Construïa un espai imaginari on vivia amb les amigues de la seva mare, tenia sexe amb elles i s'imaginava moments de trobada secrets. El seu món imaginari està també marcat per la construcció de les dones que hi apareixen; són dones de fantasia i el tracte i les relacions que el protagonista té amb elles és completament idíl·lic. Amb les dones reals, però, ell no aconsegueix connectar satisfactòriament; només sap fer-ho en el seu món

imaginari.

b) *De la niñez*: malalties, refugi en la literatura, fugida cap Egipte

La infància del protagonista de *De la niñez* està narrada de forma vaga, no tenim mai dades exactes de temps i no sabem exactament quina edat té llevat d'alguns moments puntuals. Durant l'època que viu a Manchester, quan el protagonista és un nen petit, ens transmet una sensació molt gran d'ingenuïtat que s'oposa clarament a la sensació que transmet la seva germana petita, una nena desperta i llesta. Tot és nou pel personatge, no s'espera moltes de les coses que li succeeixen i no sap veure ni entendre els senyals que se li presenten. També hi ha una confusió inicial amb el terme "mare", ja que quan el protagonista és molt petit la seva mare mor, i des d'aquell moment comença a referir-se a la seva dida com si fos la seva mare. A més a més, el pare té relacions amb la dida, acaben tenint un fill, el germà petit del protagonista, però en cap moment sabem si es casen o si es tracta d'una relació extramatrimonial. Això fa que quan el protagonista parla de la seva mare a vegades sigui difícil saber si s'està referint a la seva dida o a la mare que morí quan ell era petit, a Manchester. La ingenuïtat del protagonista fa que moltes de les descripcions de la seva infància siguin confuses o malinterpretades. Per exemple, durant la seva primera visita al Marroc, el personatge no entén algun dels comportaments dels marroquins, com ara moments religiosos o de l'educació. És interessant veure com la seva visió d'estranger al Marroc s'oposa a la visió que té un cop integrat, ja que tot allò que li semblava estrany, curiós o incompreensible acaba fent part del seu dia a dia a Fes. Acaba adoptant la roba i el pentinat típics del Marroc, tot allò que és necessari per ser un bon marroquí i un bon musulmà. Tota aquesta sensació d'inexactitud pot ser fruit de l'edat del protagonista. Mentre la novel·la avança, a mida que el protagonista creix, el llenguatge es va fent més clar, menys infantil.

Hi ha dos episodis a la vida del protagonista en els que ell s'escapa per evitar que el peguin. Un d'ells és a l'escola, i l'altra és a casa seva durant una classe alcorànica. En ambdós casos es tracta d'un professor que el vol renyar, i mentre pega els seus companys, ell fuig. Per ell, aquests episodis representen una victòria i la resta el respecta per això. Si més no, és curiós que enlloc de ser tractat com un covard (la resta de companys pateixen el càstig i ell es lliura), guanyi prestigi per haver-se escapat. Irònicament, la violència tan forta que tenen els professors que ensenyen l'Alcorà li desperta molta ira i ràbia al protagonista. De fet, li crea una aversió contra l'Alcorà. El protagonista té una relació estranya amb la religió. En un moment donat comenta que més que resar feia veure que resava, i a poc a poc en perd el costum. Per ser un bon home s'han de complir certes

expectatives, i una d'elles és ser bon musulmà. Igual que el protagonista de *L'Écrivain Public*, el personatge de *De la niñez* no es mostra com una persona religiosa en cap moment, i des del punt de vista religiós no segueix allò estipulat per la seva societat. A més a més, a partir de la mort de la seva germana el personatge viu diversos episodis malaltissos en els quals fins i tot arriba a estar a prop de la mort. Principalment pateix dos tipus de malestar: “dos dolencias: desmayos y calenturas” (193). Els símptomes són tan forts que fins i tot es desmaia en un parell d'ocasions. Els problemes físics estan també relacionats amb una etapa de dol en la qual el protagonista es torna reflexiu i solitari. La manca de salut després d'un moment de transició tan important com l'arribada al Marroc i la mort de la germana és representativa del malestar del protagonista. També hi ha un episodi en què li fa molt mal el queixal, però li fa tanta por que li arranquin que prefereix suportar el dolor. El fet que el barber sigui l'encarregat d'arrencar les dents és un dels motius pels quals el protagonista decideix aguantar el mal de queixal enlloc d'arrancar-se'l. A més a més, el protagonista no té gaire fe en els metges. Una de les raons per la seva manca de confiança en la medicina és que ha estat testimoni de la inutilitat dels tractaments per la seva germana. Després de la pèrdua de la germana, s'ha d'encarar a la vida tot sol, sense la guia que ella li proporcionava, i això comporta un repte important pel protagonista. De fet, és durant un dels moments en què el protagonista es troba pitjor quan es refugia en la lectura i descobreix la seva gran passió. Per molt malament que es trobi, ell no pot deixar de llegir.

La literatura forma una part molt important de la vida del protagonista. Tot comença un dia que coneix un grup de nacionalistes a la mesquita on estudia; al principi, però, no entén gaire el que fa aquell grup de joves (329). Allà, els nacionalistes esmenten un llibre d'Ahmed Xawqí, un poeta egipci¹¹. És així com el protagonista descobreix l'*Antologia Poètica* i s'interessa per la vida de l'autor, un musulmà que vesteix com un cristià. El protagonista no ho acaba d'entendre, i així descobreix que hi ha més musulmans a part dels marroquins, cosa que desconeixia fins aquell moment (330). Troba un venedor de llibres i així aconsegueix tot allò que vol llegir; novel·les i poesia (332). A poc a poc s'aficiona a les revistes literàries i fins i tot aconsegueix que li publiquin un article sobre literatura marroquina en una revista egípcia. A través de la lectura coneix a un grup de joves per qui la literatura i el nacionalisme representen el mateix. Per ell, però, el més important és la literatura, i ho descobreix quan el tanquen un mes a la presó per cridar contra un polític. En aquell moment decideix que l'única cosa que l'interessa és llegir i escriure, i decideix deixar de banda el nacionalisme. Tot i així, no trenca la seva relació amb els nacionalistes, amb qui decideix fer reunions literàries (333). De fet, hi ha molts moments de la seva infància en què podem

---

11 Ahmed Xawqí (1868-1932) és un poeta egipci molt important, un pioner de la literatura egípcia del segle XX. Per més informació sobre Ahmed Xawqí, es pot consultar: Allen, Roger. *An Introduction to Arabic Literature*, Cambridge University Press, 123-6, 2000.

pressentir la importància que la literatura tindrà en la seva vida. Ja de ben petit, quan torna del seu viatge al Marroc, el protagonista es diverteix explicant les històries que ha viscut a tots els seus amics (116). De la mateixa manera que li agradava escoltar la seva dida quan parlava del Marroc, ell es converteix en el narrador de les històries, crea mites i explica allò del que ha estat testimoni. En aquells temps ell passa molt de temps amb els Paternos, uns amics de la família que el cuiden molt sovint. Un dels germans Paternos, l'André, llegeix molt, i el primer moment en què el protagonista descobreix la lectura és quan veu l'André llegint un llibre (34). Aleshores ens diu que admira molt aquest germà de la família Paternos, i aquesta admiració té una influència en el personatge, ja que es converteix en un àvid lector. La importància de l'escriptura també apareix un dia quan el protagonista acompanya el seu pare a la feina. Un cop allà, no entén de què es tracta tot el que hi ha al despatx o el que fa el seu pare, però l'escriptura el crida (52). Finalment, la literatura li obre les portes de la universitat del Caire, on marxa a estudiar amb alguns dels seus amics. Quan el protagonista marxa a estudiar a Egipte recupera una part de la seva infantesa que feia molt de temps que trobava a faltar:

“Una vez en Uxda, me sentí muy satisfecho al comprobar que ahora era yo quien tomaba las decisiones. Nadie había ya que pudiera ordenarme ni prohibirme nada. Así es que fui, en compañía de un amigo, a una tienda de ropa donde ambos nos equipamos de trajes occidentales. Con ello realizaba un deseo que desde hacía mucho abrigaba mi pecho, pero que siempre me había sido inalcanzable: librarme de aquellas telas anchas del traje tradicional en las que me sentía aprisionado desde que llegamos de Mánchester, y volver a mi ropa de antes, que había infundido madurez a mi infancia ...”(180)

Es torna a vestir amb roba occidental, i això representa una alliberació, ja que amb la roba marroquina se sentia molt estrany. Contràriament a allò que li havia dit el seu avi, que creia més adient per ell la roba tradicional, ell prefereix portar la roba que portava de petit, a Manchester. És així com en un moment clau de la seva vida, el moment en què considera que acaba la seva infantesa, ell sent com torna al passat enlloc d'allunyar-se'n: “y con la sensación de volver a la niñez, no de abandonarla” (180). Tot i que no som testimonis de tota la vida del protagonista, ens adonem que ja té reaccions conseqüència de la transició durant el seu camí cap a l'edat adulta. La malaltia i el malestar físic són manifestacions del malestar psicològic que sent el personatge arrel de la mort de la seva germana. Es troba molt sol i la seva tristesa apareix en forma de malaltia. A més a més, el protagonista acaba marxant del país per dedicar-se a la literatura. En certa forma no compleix les expectatives paternes, ja que el seu pare volia que fos funcionari.

c) Altres conseqüències d'un món dividit

La divisió del món femení i masculí i les exigències de la masculinitat no tan sols afecten als protagonistes de les novel·les; aquestes exigències socials afecten també als altres personatges de les obres. La relació entre alguns dels personatges i la relació dels protagonistes amb els seus pares sempre es poden veure afectades per les exigències de la masculinitat. A *L'Écrivain Public*, per exemple, un dels companys del protagonista al camp disciplinari escriu una carta al seu pare. En aquesta carta veiem un exemple de la obediència que un fill ha de mostrar al seu pare: “Il ne me reste plus qu'à te saluer, à baiser ton épaule et ta main droite. Ton fils obéissant: Abdel Kader.” (96). La relació entre pare i fill és aquí completament jeràrquica, i la mostra d'afecte és també una prova d'obediència. La relació entre el protagonista i el seu pare no és tan evident. Per molt que el protagonista respecti el seu pare, no accepta com tracta a la seva mare: “Il pourrait lui parler; mais il considère qu'elle ne comprend rien, qu'elle est ignorante et sans culture” (176). De fet, els seus pares tenen una relació molt freda i distant, sense comunicació:

“Y eut-il de l'amour entre eux? Il y a tant de silence et d'incompréhension qui pèsent sur la vie de ce couple que, à force de pudeur, il a exclu de ses rapports toute tendresse. [...] Y eut-il de l'amour entre eux? Que peut être l'amour dans une société où on destine une femme à un homme avec autorité, selon les lois non dites? L'amour ne sera pas dit non plus mais signifié parce que le mari n'aura pas cherché une deuxième épouse ni décidé une répudiation pure et simple. L'amour c'est peut-être la traversée ensemble de presque un demi-siècle, même si à la fin l'exaspération devient le seul mode de communication.”
(175-176)

El menyspreu que demostra el pare cap a la mare ofèn el protagonista, que no pot evitar la necessitat de protegir la seva mare. A més a més, el pare veu el seu fill com un home incomplet; ha marxat a França, ja no és marroquí, i sobretot no està casat ni té fills. El fet de ser solter fa que el pare el vegi com un home a mitges, no ha seguit l'exemple del seu pare, no ha fet tot allò que s'esperava d'ell com home, i tot perquè no ha engendrat cap fill. Lahoucine Ouzgane estudia aquest conflicte a les novel·les de Ben Jelloun com *L'Enfant de Sable*, on analitza un personatge incapaç d'engendrar fills mascles:

“The Hajji has thoroughly internalized his culture's rigid ways in which men *distinguish*

themselves and are distinguished from other men: those who have not fathered sons are often deemed less than "real" men; they are seen as having failed to control their wives. Contrary to what Malek Chebel claims—"that the reputation of a Muslim man depends on the number of his children" (648)—Hajji Suleyman knows only too well that a "*son* was the only thing that could give [him] joy and life" (20)." (1997: 4)

El Hajji Suleyman sap molt bé que per ser considerat un home ha d'engendrar fill i que aquests han de ser mascles. La virilitat és aquí relacionada amb la capacitat d'engendrar nens, enlloc de nenes. Hi ha sempre un seguit de normes, de demandes per considerar un home viril:

"I will argue that in a world where the social has taken precedence over the religious, in a world where transcendence has given way to what Rene Girard describes as "mimetic rivalry," Ben Jelloun's characters are unable to know love as an "experience of transcendence" (Gans). As a consequence they inevitably reduce masculinity to virility, a fragile attribute sustained only through repeated acts of violence. It is indeed possible to read masculinity in such a setting as a set of distinctive practices which emerge from men's positioning within a variety of social structures. In short, masculinity in Ben Jelloun's fiction is perhaps best understood as a *relational* construct shaped only by men's social power." (2)

La visió de l'amor canvia inevitablement fins al punt que la masculinitat queda reduïda només a la virilitat. D'aquesta manera, la violència és l'única manera de mantenir les relacions socials.

"...this rupture, this violence, exists among the men themselves and stems from the prevailing North African reduction of masculinity to virility. In turn, this reduction leads necessarily to an impoverishment of scope because such community bonds as affection, friendship, sympathy, solidarity, and fraternal love are systematically excluded from the interactions between men. So, contrary to what Ben Jelloun thinks, the struggle *is* not between men and women: woman is not man's true rival." (11)

Els homes imposen als altres homes allò que representa la masculinitat a través d'una virilitat lligada a la sexualitat. Aquesta visió implica una impossibilitat de crear uns lligams entre els homes i entre homes i dones.

"When masculinity is perceived and lived out only in terms of virile power, when love—experienced as "infinite care," or as "a reverence for what is vulnerable in time" (Gans)—

is removed from men's understanding of sexuality, and when the religious and ethical structures of the society are ineffective, men in Ben Jelloun's fiction find themselves confronting the desolate world of what Girard has termed "internal mediation" where even the most intimate dimensions of life cannot escape from rivalry and violence. Amidst the dissolution of social and religious prohibitions, people are trapped in the circle of imitation/competition.” (12)

A *De la niñez*, el protagonista quan és petit és molt feliç i innocent. El desig més gran que tenen ell i la seva germana és tenir un germà petit (80). Ho demanen a Mistress Schlimdyne, una dona que assegura que coneix un senyor que planta cols i que de les cols surten els nens. Al cap d'un temps acaben tenint un germà, fill del seu pare i de la dida, i evidentment el protagonista no es planteja la relació entre el seu pare i la seva nova mare. Durant el seu primer viatge al Marroc, el protagonista també descobreix que té germans a Fes, ja que aparentment el seu pare es va casar amb una dona, i després d'haver tingut dos fills es van separar de mutu acord. La dona, però, segueix vivint amb la família del seu marit i quan el protagonista es muda a Fes comencen a conèixer els seus germans. És així com descobrim la situació del seu germà gran, un nen que ha crescut sense el seu pare durant molts anys i que es mostra problemàtic i rebel: “Mi hermano mostró desde pequeño un carácter muy dado a la rebeldía, en contraste con sus primos, satisfechos del cariño paternal de que disfrutaban. Se pasaba el día jugando con ellos, pero, cuando al caer la tarde los demás se reintegraban al nido familiar, él se metía en la habitación de su madre y allí se quedaba en un rincón, como un huérfano.” (290) El germà gran està descrit com un orfe a qui li ha mancat la figura paterna, una de les “víctimas de la poligamia” (290). A més a més, el germà apareix oposat al protagonista; el contrast està en el comportament del germà, un nen perillós i problemàtic, mentre que el personatge principal es mostra sempre moralment correcte. El narrador considera que ha estat la falta del pare que ha fet que el germà es comportés malament. L'oncle s'ha fet càrrec del germà en l'absència del pare, però no l'ha sabut ajudar. Un dia, li permet fer una festa a casa seva, i el germà convida amics pobres i nois problemàtics (292). Quan l'oncle ho veu els fa tots fora, però el germà roba tot el menjar per portar-lo als seus amics. És així com es guanya la desconfiança dels membres de la família. Tot i així el germà no és tant diferent del protagonista, de fet un dia que el volen pegar ell decideix fugir, igual que fa el protagonista les dues vegades que el volen castigar físicament: “y mi hermano no tuvo otra ocurrencia que salir por la puerta huyendo” (291). Tot i aquest punt en comú, el protagonista i el seu germà gran no tenen bona relació. El germà sempre intenta fer-lo quedar malament i menteix constantment (293). Quan sembla que la conducta del germà millora, aleshores desapareix i quan torna ho fa amb un negoci, el que li dóna prestigi i millora la relació

amb la seva família (294). De totes formes segueix tenint amics problemàtics, beu, i quan el seu negoci fa fallida segueix tenint molts diners, probablement fruit d'actes delictius. La tensió existent entre els dos germans només desapareix quan el protagonista marxa a Egipte; aleshores la seva relació millora (295). El germà gran és doncs una víctima més de les exigències socials de la masculinitat. Sense la figura paterna no troba el seu lloc a la societat ni a la família.

Altres moments de la novel·la ens mostren la societat marroquina i les conseqüències de la divisió d'espais i de la masculinitat en aquest context concret. Per exemple, a l'obra trobem una mostra d'ajuda entre dones contra la dominació masculina. El Hach, un home ric del barri, amic del pare del protagonista, té una casa molt luxosa, un cotxe, i dues dones. Elles, que s'han fet molt amigues, s'uneixen per evitar que el marit porti una tercera dona a casa (259). Així, la companyonia entre les dones les ajuda a mantenir el seu estatus a casa. Tot i que no lluiten directament contra la poligàmia, troben maneres d'aconseguir allò que volen ajudant-se i manipulant el marit.

També hem de recordar que el concepte de masculinitat al Marroc és diferent del que tenim a occident. Hi ha certs comportaments que no comprometen la masculinitat com farien tradicionalment al nostre país. Quan el protagonista marxa a Egipte per estudiar a la universitat, el seu pare plora: “Jamás, por mucho que viva, podré olvidar las dos lágrimas que le asomaron a mi padre a los ojos mientras me daba el último abrazo, y que más tarde hubieron de transformarse en dos gemas que quedaron engastadas en mi memoria” (178). El fet que el seu pare plori és un acte de fortalesa; no representa una debilitat, i de fet és de bon musulmà plorar per una emoció com l'adéu a un fill. El fet que el protagonista sigui un immigrant també li dóna la possibilitat de viure en dos mons dissemblants. Una de les diferències clau que existeix entre allò que el protagonista veu a Anglaterra i al Marroc és la violència a l'educació. L'obediència s'aconsegueix de formes diferents; al Marroc s'utilitza la violència per aconseguir que els alumnes facin cas del professor. És una prova més de la diferència sobre el concepte de masculinitat entre diferents cultures. Finalment, la importància de la jerarquia pel protagonista de *De la niñez* queda demostrada a través de dos episodis molt similars. El personatge mostra la seva submissió en relació al símbol més important de la jerarquia: el rei. El seu primerencontre amb un rei és a Anglaterra, quan veu desfilat el rei George V. Aquest episodi és un dels pocs narrats en tercera persona i el narrador posa molt d'èmfasi en l'admiració que sent el protagonista pel rei. Com que el personatge és un nen petit s'imagina el monarca com un ésser de fantasia i se sent inevitablement decebut en adonar-se que es tracta d'un home normal i corrent. El protagonista també veu el rei del Marroc Mohammed V un dia en un balneari. S'amaga amb els seus amics per poder observar-lo, i el descriu amb molta admiració i respecte, d'una forma molt positiva. Aquest encontre amb el rei sembla fins i tot un moment gairebé sagrat, d'epifania (276). Els reis són la personificació més gran de l'autoritat masculina i a través de

les descripcions veiem la importància que tenen pel protagonista.

CONCLUSIONS

Malgrat les nombroses diferències entre les dues novel·les, sobretot d'estil, hi ha una base comuna que fa que els personatges hagin de superar situacions similars per demostrar la seva masculinitat. La novel·la de Ben Jelloun és molt poètica, canvia d'estil constantment i passa de la primera a la tercera persona durant la narració, mentre que *De la niñez* és molt més senzilla a nivell estilístic. El narrador parla gairebé sempre en primera persona, llevat d'algun moment puntual on fa servir la tercera persona. El llenguatge és molt més simple i proper, i resulta més fàcil seguir la història. Tenint en compte les diferències entre els estils i entre les històries personals dels protagonistes, és interessant veure com els personatges principals passen per una etapa semblant: estan inevitablement afectats per les exigències de la seva societat, han de ser "homes".

Tot i que la transició entre la infància i l'edat adulta no és un fet central en les obres, existeix, està clarament marcada, i té un pes important en la vida dels personatges. La separació dels dos mons – el masculí i el femení – és una de les causes d'aquesta transició, ja que els protagonistes han de passar de la infància, on aquests espais no estan delimitats per a ells, a l'edat adulta, on han de fer part del món masculí. L'infant, que ha viscut sempre immers en el món femení amb la seva mare perquè és qui l'ha de cuidar, passa a ser home i ja no té lloc en aquest espai. Ha de fer-se un lloc en el món masculí, cosa que no sempre és fàcil. Els estudis sobre masculinitats demostren que la raó per aquesta transició, que pot ser traumàtica, és una falta de prova física i demostrable que marqui l'inici de l'edat adulta en els homes. En societats on el gènere està molt definit i els espais masculins i femenins estan clarament delimitats, aquesta manca porta a la necessitat d'establir ritus de passatge i transicions marcades per determinar la masculinitat d'un home. Com comenta David Gilmore, els ritus de passatge estan tradicionalment lligats a la virilitat, la força, la sexualitat, el coratge, etc. (2008: 32). A més a més, als països del nord d'Àfrica hi ha també una sèrie d'elements lligats a la masculinitat que són importants per ser un "bon musulmà" (Jones, 2008: 93-94).

A les dues obres centrals, els protagonistes passen per moments que determinen la fi de la seva infància. En el cas de *L'Écrivain Public*, el protagonista supera una malaltia que el confinava a casa i així entra de forma brusca i ràpida en la societat. A més a més, la mudança de Fes a Tetuan poc després de curar-se també afecta el personatge. A *De la niñez*, el protagonista també viu una mudança; ha de deixar enrere Anglaterra, el país on ha viscut tota la seva vida, per anar a viure a Fes. Aquest canvi dràstic, junt amb la mort de la seva germana, determinen l'inici de la seva transició cap a l'edat adulta. Aquestes transicions els allunyen del món femení i els personatges es

troben davant de la necessitat de demostrar la seva masculinitat. Els protagonistes viuen moments similars durant les novel·les, cosa que podria estar relacionada amb el malestar que senten davant l'obligació d'entrar en el món adult.

Els dos personatges principals són immigrants, i se senten estrangers en el seu propi país. El protagonista de *De la niñez* no es troba mai del tot confortable al Marroc; quan marxa cap a Egipte reconeix que el fet de recuperar la roba occidental l'acosta a la seva infància. D'altra banda, el protagonista de *L'Écrivain Public* marxa a viure a França i quan torna al Marroc el prenen per un estranger; ha perdut els seus orígens. Els personatges també viuen relacions impossibles amb les dones. A l'obra de Ben Jelloun, el protagonista és incapaç de tenir una relació equilibrada amb una dona, mentre que a *De la niñez* el personatge perd el seu lligam amb la feminitat a través de la mort de la seva germana. A més a més tampoc aconsegueix casar-se amb la seva cosina, i acaba abandonant el país. Finalment, per tots dos personatges, l'escriptura es converteix en la seva sortida, la manera de fugir de les decepcions i de les dificultats de les seves vides.

Així doncs, malgrat les diferències, les novel·les mostren punts en comú prou interessants com per tenir-los en compte. Els personatges viuen fets i històries diferents, però es troben amb dificultats similars i amb respostes semblants. El concepte de masculinitat de la societat marroquina de mitjans del segle XX afecta els protagonistes, que es veuen en la necessitat de demostrar que són "homes". Davant aquesta dificultat, els personatges principals de les obres pateixen moments de dificultat i acaben marxant del país, un a França i l'altre a Egipte.

BIBLIOGRAFIA

Obres principals:

Benyelloun, Abdelmajid. *De la niñez*. Trad. Salvador Peña Martín. Madrid: Ediciones del Oriente y del Mediterraneo, 1999.

Ben Jelloun, Tahar. *L'écrivain public*. Paris: Editions du Seuil, 1983.

Obres secundàries:

Pel·lícules:

Halfaouine, L'enfant des Terraces. [DVD] Dirigida per Férid Boughédir. Coproducció Tunísia-França: Ciné Téléfilms, 1990. 98 min.

Un été à La Goulette. [DVD] Dirigida per Férid Boughédir. Coproducció França-Bèlgica-Tunísia: Marsa Films, 1996. 89 min.

Articles i llibres:

Allen, Roger. *An Introduction to Arabic Literature*, Cambridge University Press, 123-6, 2000.

Allush, S. "al al-Z:âhira al-Ût:ûbiyugrâfiyya bi-l-riwâya fi l-Magrib al-'arabî". *Aqlâm* 9, 1979.

Amarti, Sa. "al-Sîra la-dhâtiyya fi l-adab al-magribî al-h:adîth". *Al-'Alam Al-Thaqâfi* Nov 8, 1991.

Aqdad, M. "Riwâ 'iyya al-sîra al-dhâtiyya fi l-adab al-magribî al-h:adîth". *Alâmât* 8: 49-56.

Bahrawi, H. "Ansâq al-mîthâq al-ût:ûbiyügrâfi. al-sîra al-dhâtiyya fi l-Magrib namûdhadj". *Afâq* 3/4, 1984 :39-47.

Bel, A. *La religion musulmane en Berbérie: Esquisse d'histoire et de sociologie religieuses*. Paris, 1938.

Benyellun, Abdelmajid. "A Moroccan in Manchester". *Banipal* 5, 1999 :48-9.

Berrada, S., N. Kadri i K. Mchichi Alami. "Sexuality in Morocco: Women's Sexologist's point of view". *Sexologies*, Volum 19, 2010: 20-23.

- Bosch, Marta. "The Representation of Fatherhood by the Arab Diaspora in the United States". *Lectora. Revista de Dones i Textualitat*. Número 14. "Maternitat a l'Islam". Mercè Viladrich i Javier Socias (coord). Universitat de Barcelona: Centre dona i literatura, 2008: 101-112.
- Bramon, Dolors. *Obertura a l'Islam*. Barcelona: Editorial Cruïlla, 2001.
- Chauí, Abdelkâder. *Al-Kitâba wa al-wudjûd: Al-sîra al-dhâtiyya fî al-Magrib*. Casablanca: Afriqiyyâ al- Sharq, 1999.
- Conway-Long, Don. "Gender, Power and Social Change in Morocco". *Islamic Masculinities*. Ed. Lahoucine Ouzgane, 2006.
- Ettinghausen, R i MacDougall, E. (eds.) *The Islamic Garden*, Wahington D.C.: Dumbarton Oaks Trustees for Harvard University, 1976.
- Gabbard, Krin. "Men in Film". *Debating Masculinity*. Ed. J M Armengol and Àngels Carabí. Universitat de Barcelona: Men's Studies Press, 2008: 42-56.
- Gilmore, David. "Cultures of Masculinity". *Debating Masculinity*. Ed. J M Armengol and Àngels Carabí. Universitat de Barcelona: Men's Studies Press, 2008: 31-41.
- Graiouid, Said. "Communication and the social production of space: the hammam, the public sphere and the Moroccan women". *The Journal of the North African Studies*, 9:1, 2004: 104-103.
- Jay, Salim. *Dictionnaire des écrivains marocains*. Casablanca: Eddif, 2005: 75-78.
- Jones, Linda. "Islamic Masculinities". *Debating Masculinity*. Ed. J M Armengol and Àngels Carabí. Universitat de Barcelona: Men's Studies Press, 2008: 93-112.
- Lacoste-Dujardin, Camille. "La maternité en Islam". *Lectora. Revista de Dones i Textualitat*. Número 14. "Maternitat a l'Islam" Mercè Viladrich i Javier Socias (coord). Universitat de Barcelona: Centre dona i literatura, 2008: 13-29.
- Lewis, Bernard. *Race and Color in Islam*. New York, Evanston, San Francisco, London: Harper Torchbooks. Harper and Row, Publishers, 1971.
- Ouzgane, Lahoucine. "Masculinity as Virility in Tahar Ben Jelloun's Work". *Contagion*, Volume 4, Spring. Ed. Andrew McKenna, Loyola University of Chicago, 1997.
- Rodríguez, Francisco. "El género autobiográfico y la construcción del sujeto autorreferencial". *Filología y Lingüística XXVI(2)*: 9-24, 2000.
- Saleh, Waleed. *Amor, sexualidad y matrimonio en el Islam*. Ediciones del Oriente y del Mediterráneo, 2010.
- Stollery, Martin. "Masculinities, Generations, and Cultural Transformation in Contemporary Tunisian Cinema". *Screen 42*. nº 1.49-63, 2001.